

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2025

ISSN 0015-248X (print)
ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Ann-Charlotte Palmgren, Ansvarig chefredaktör
Lina Metsämäki, Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Andreas Häger
Edvard Johansson
Nina Kivinen
Kristina Malmio
Björn Vikström
Mats Wickström
Mia Åkerfelt

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Jutta Ahlbeck
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Eetu Kejonen
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg
Lina Metsämäki
Ann-Charlotte Palmgren

Formgivning

CheckPoint Oy

Tryckning

Oy Nord Print Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktidskrift@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Stiftelsen för Åbo Akademi,
Svenska Kulturfonden, Föreningen Konstsamfundet, Martha och
Albin Löfgrens kulturfond, Emilie och Rudolf Gesellius stiftelse,
William Thurings Stiftelse, Oskar Öflunds stiftelse.

Innehåll 2/2025

Förord

<i>Ann-Charlotte Palmgren</i> Nedskärningar för kultur och forskning	5
---	---

Kollegialt granskade artiklar

 <i>Anna Biström</i> Lärdomens traditioner och nya spår. Lärdomsprov för magister vid de finlandssvenska litteraturvetenskapliga utbildningarna 2010–2022	9
---	---

Essäer

<i>Tage Kurtén</i> Litteratur och kvalitet – författaren som kom bort	45
<i>Andreas Fagerholm</i> En ny vänsterkonservatism?	59

Granskaren

<i>Victoria Höög</i> Alla var vi humanister. Historien om en försvunnen kunskapskultur	71
<i>Anna-Maria Åström</i> Adliga sysslor på 1700-talet	75
<i>Jonas Lindström</i> Röster som sällan hörs – berättelser från en segregerad stad	79

Nedskärningar för kultur och forskning

I samband med föreningen Granskarens 80-årsdag publicerades år 2009 historiken *Kulturbärare, granskare och debattör. Föreningen Granskaren 1929–2009*, skriven av historikern Matias Kaihovirta. Föreningen är utgivare av *Finsk Tidskrift* sedan slutet av år 1940, även om tidskriften om ett år fyller 150 år. I historiken nämns återkommande ekonomiska bekymmer och Kaihovirta (2009, 47) skriver att staten sedan 1970-talet kommit ”att bli en av de viktigaste bidragsgivarna för Granskaren då Undervisningsministeriet började understöda landets opinionstidningar. För *Finsk Tidskrift* var detta ett välkommet tillägg och garanterade en relativt normal publikationsverksamhet.” I förordet av *Finsk Tidskrift* (6/2021) skriver dåvarande chefredaktör Hanna Lindberg att Undervisnings- och kulturministeriet i oktober 2021 presenterat ett förslag på nedskärningar där stödet ”till kulturtidskrifter skulle sänkas och att bibliotekens prenumerationsstöd för kulturtidskrifter med liten upplaga helt skulle slopas”. Någon vecka senare meddelar regeringen att inga nedskärningar förverkligas. Våren 2024 meddelade Taika - Centret för konstfrämjande, som är underställt undervisnings- och kulturministeriets resultatstyrning, att den totala stödsumman till tidskrifter sjunker med ungefär tio procent. Den här våren har antagligen många av tidskriftens läsare nåtts av nyheter om ytterligare nedskärningar och *Finsk Tidskrift* är en av de som helt blev utan stöd. Trots att vi i historiken och tidigare nummer kan läsa att ekonomiska bekymmer inte är nya företeelser kan jag inte undvika påstå att nedskärningarna och

utvecklingen är ytterst oroande och extra akuta för kulturfältet och de finlandssvenska tidskrifterna.

Med dagens världsläge i åtanke håller jag med Kaihovirta som redan år 2009 skev i historiken att "[n]u om någonsin finns det en efterfrågan på ideell kultur- och samhällsdebatt av det slag som Granskaren och *Finsk Tidskrift* representerar". Men precis som debatt i form av essäistik är betydelsefull, är det av yttersta vikt att tidskriften kan finnas kvar som publikationskanal för kollegialt granskade vetenskapliga artiklar publicerade på svenska. Redaktionen får fortgående in essämanuskript men under senaste tid har vi erhållit ovanligt många artikelmanuskript från ett mycket brett forskningsfält. Detta är mycket glädjande och kan även tas som signal att *Finsk Tidskrift* har en motiverad plats i framtiden. Vi fortsätter gärna ta emot manuskript för både artiklar, essäer och recensioner.

Årets andra nummer inleds av en kollegialt granskad artikel av litteraturvetaren Anna Biström. I artikeln analyserar Biström lärdomsprov för magister vid de finlandssvenska litteraturvetenskapliga utbildningarna vid Åbo Akademi och Helsingfors universitet 2010–2022. Mängden material som Biström analyserat är imponerande. Totalt handlar det om 111 avhandlingar pro gradu/magisterarbeten och vi har valt att publicera listan som en del av artikeln. Utgående från materialet diskuterar Biström trender inom litteraturvetenskap på svenska i Finland samt reflekterar kring litteraturämnets utveckling. Biström menar att studien visar på både tradition och förändringar.

Efter artikeln följer två essäer av skiftande karaktär. Den första är skriven av den skönlitterära författaren och professorn Tage Kurtén. Essän kan betraktas som en kulturdebatt och behandlar en diskussion som blossade upp vid årsskiftet 2023/2024 i finlandssvensk dagspress och finlandssvenska kulturtidskrifter. Diskussionen tog avstamp i texter om skönlitteratur och litterär kvalitet. Kurtén fokuserar i sin essä på författaren och dennas betydelse för det litterära alstret, vilket är något som Kurtén uppfattar saknas i den tidigare diskussionen och de tidigare debattinläggen. Kurtén menar att det liv, sammanhang, tankar och erfarenheter som fått författaren att skriva, och som Kurtén uppfattar som

centrala för texten, går förlorade om författaren lämnas utanför i litteraturkritik.

Den andra essän berör även något dagsaktuellt och tar exempel från den tyska politiken. I essän diskuterar statsvetaren Andreas Fagerholm en ny möjlig vänsterkonservatism. Efter en inledning med genomgång av olika begrepp vänster motiverar Fagerholm sin användning av begreppet vänsterkonservatism i sin essä. Fagerholm redogör för vad vänsterkonservatism innebär och i vilken mån det förekommer i dagens Västeuropa. Därefter fokuserar Fagerholm på det tyska partiet Bündnis Sahra Wagenknecht som är ett relativt nytt initiativ och som enligt Fagerholm i statsvetenskapliga termer kan betraktas som ett indexfall. Fagerholm konstaterar i sin essä att partiets politik kan betraktas som tydligt vänsterkonservativ och därmed distanserar sig tydligt från den liberala vänstern och den konservativa högern.

Numret avslutas med recensioner av vetenskapliga verk inom humaniora och samhällsvetenskap.

Ann-Charlotte Palmgren
Åbo, 19.3.2025

Lärdomens traditioner och nya spår. Lärdomsprov för magister vid de finlands- svenska litteraturvetenskapliga utbildningarna 2010–2022¹

Anna Biström

Akademiska lärdomsprov är en kanal där kunskap – lärdom – skapas och cirkulerar. Studenters val av ämne för lärdomsproven sker i samråd med handledare men är idag ändå fritt och utgår från egna intressen. Syftet i denna artikel är att utifrån metadata studera trender och återkommande drag i valen av ämne och studieobjekt i de nyaste lärdomsproven för magister, avhandlingar pro gradu, åren 2010–2022, vid de två finlandssvenska litteraturvetenskapliga utbildningarna, nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och litteraturvetenskap vid Åbo Akademi. Dessa studieinriktningar är

1 Svenska litteratursällskapet i Finland har stött den forskning som ligger till grund för artikeln med medel ur Ragnar, Ester, Rolf och Margareta Bergboms fond, Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond I och Selma, Ingrid och Lars Wasastjernas fond. Forskningen har också stötts av Otto A. Malms donationsfond. För närvarande är jag anställd i projektet *Osynliga aktörer, obekanta nätverk. Litteratursociologiska studier av den svenska litteraturen i Finland 1830–2023*, Helsingfors universitet, finansierat av Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse.

intressanta att studera bland annat för att de befinner sig i skärningspunkten mellan olika länder, kulturer och språk.

Den administrativa strukturen och terminologin skiljer sig åt mellan universiteten, men jag har valt att använda ordet studieinriktning som en gemensam beteckning för de två utbildningar som undersöks här. I materialet ingår också arbeten som skrivits inom magisterprogrammet Kultur och kommunikation vid Helsingfors universitet med nordisk litteratur som huvudinriktning. Vid nordisk litteratur har man nyligen övergått från beteckningen *avhandling pro gradu* till *magisterarbete*. För genomskinlighetens skull kan nämnas att jag har min egen studiebakgrund vid nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och har anknytning till den även i skrivande stund som forskare. Jag har tidvis undervisat där och vid enstaka tillfällen handlett magisterarbeten.

Ämnesvalen i mitt material berättar om trender beträffande litteraturvetenskap på svenska i Finland, men ger också underlag för reflexion över litteraturämnets utveckling i bredare bemärkelse. Artikeln utgör alltså ett bidrag till litteraturvetenskapens ämneshistoria och samtidigt en fortsättning på några tidigare delstudier om litteratur och litterärt fält på svenska i Finland (Biström 2021; 2022a; 2023). Tidsavgränsningen motiveras av syftet att undersöka de allra nyaste arbetena, och av att studieinriktningarna samtidigt är relativt små. Genom att utsträcka studien till arbeten från drygt tio år får jag ett tillräckligt antal för att kunna spåra trender.

Vilka perspektiv har de nyaste deltagarna på den finlands-svenska litteraturvetenskapens fält valt i sina avhandlingar? På vilka punkter återspeglas litteraturvetenskapens tradition, och vilka pionjärinsatser hittas? Utifrån kvantitativa data studeras i vilken mån finländsk litteratur på svenska valts som ämne, jämfört med andra litteraturer. Hur ofta studeras äldre respektive nyare litteratur, samt manliga respektive kvinnliga författare? Kan vi se trender beträffande studerade genrer – eller teoretiska och andra perspektiv? Artikeln och de metoder som används svarar särskilt på frågor om valet av ämne och studieobjekt. En mera systematisk studie av metodiska val i arbetena faller därmed utanför artikeln, men en observation om dominerande drag i metodvalet kan ändå göras.

Kvantitativ information om lärdomsprov i finlandssvenska eller finländska litteraturvetenskapliga utbildningar har tills vidare analyserats i liten grad. Jag har i en tidigare studie fokuserat lärdomsprov om finländska författare som skrivit på svenska under perioden 1830–1930 (Biström 2023, se även Biström 2022b). I föreliggande artikel tar jag mig däremot an ett mera heltäckande och avgränsat material, men bredare i fråga om ämnesval och med en annorlunda metodisk ingång som beaktar flera aspekter av ämnesvalen. En kort kommentar med statistik över avhandlingar pro gradu i inhemsk/finländsk litteratur vid Tammerfors universitet ges av Yrjö Hosiaislouma (1998) på 1990-talet.

Mera allmän kommentar om finländsk forskning och utbildning finns i Yrjö Varpios (1986) *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia* och Erkki Sevänens (1994) avhandling om den samhälleliga regleringen av finländsk litteraturproduktion och –förmedling 1918–1939. Medan få bredare ämneshistoriska studier om litteraturvetenskapen gjorts i Finland har ämneshistorisk forskning och diskussion på senare år varit livligare i Sverige (Malm 2005, 393–448; Gustavsson 2005, 449–623; Andersson 2008; Forslid & Ohlsson 2007; Ekelund 2016; Vinge 1975, 25–28; Nordenstam 1996, 76–88; Ronne 2005, 625–704). Där inkluderas ibland material på svenska i Finland, men främst ligger fokus på det sverigesvenska fältet. Den sverigesvenska forskningen är ändå intressant som jämförelse för min artikel, eftersom det finlandssvenska och svenska är delvis överlappande fält.

Ett gemensamt drag som lyfts fram som typiskt för forskning och utbildning i både finländsk och svensk ämneshistorisk forskning är ett nationellt och traditionalistiskt fokus, tidigare ofta med äldre litteratur i centrum (se exempelvis Sevänen 1994, 288–299; Andersson 2008, 192; Ekelund 2016, särskilt 61; Malm 2005, 415). Yrjö Varpio (1986, 128, 184) beskriver dock hur den nationalistiska litteratursynen i finländsk forskning börjar ge vika efter andra världskriget, samtidigt som intresset förskjuts från den finländska autonomitidens litteratur mot nyare litteratur.

Beskrivningar av både den finländska och den svenska ämneshistorien visar på en forskning som förändras – men långsamt (till exempel Varpio 1986, 124–143; Andersson 2008, 190–203; Forslid & Ohlsson 2007, 63–72). Tidigare forskning visar också att manliga

författare traditionellt ägnats mera forskning än kvinnliga, även om vissa studier visar på ett ökat intresse för kvinnliga författare, främst då bland (en minoritet av) de kvinnliga forskarna (till exempel Hosiaisuoma 1998, 59–60; Lappalainen 1990, 71–95; Biström 2022a, 256–258; Biström 2023, 123–124, 128–132; Malm 2005, 407–408; Andersson 2008, 45; Vinge 1975, 25–28, Nordenstam 1996, särskilt 81–85; Ronne 2005, 695–696. Se även Rahikainen 2010, 252–253). I samband med genus inställer sig också frågan om kanon (se till exempel Williams 1997). Denna diskussion har jag huvudsakligen valt att lämna utanför min studie. Resultaten kan visserligen fördjupa kanonfrågeställningar, men svarar inte på frågan vilka författare som kanoniseras och vilken betydelse lärdomsprov har i kanonisering.

Studien bygger på kombination av kvantitativ metod och kvalitativ analytisk kommentar. Kombinationer av kvantitativa och kvalitativa perspektiv ser jag, likt en del andra forskare, som fruktbara (So 2021, 180; So 2017, 88–89). En studie baserad på kvantitativ metod och metadata innebär att detaljer och nyanser i de enskilda arbetena inte analyseras på djupet, men samtidigt visar den på mönster och trender i ett större material vilket inte vore möjligt utifrån kvalitativ närläsning. Detta ska ändå inte förstås som att jag presenterar exakta kvantiteter eller objektiva fakta. En orsak är att metadata inte alltid speglar alla aspekter av innehållet i lärdomsproven. I likhet med Katherine Bode (2014, 4, 13–25; jfr även So 2017, särskilt 671) ser jag siffror och data som representation och argument snarare än objektiv sanning.

En annan produktiv tanke hos Katherine Bode (2018, 26–31) är att se det litterära systemet som en kontinuerligt pågående dialog, där verkens senare liv även har betydelse – i motsats till att litteratur knyts endast till tiden för dess produktion och utgivning. Denna pågående dialog kan knytas till den teoretiska diskussionen kring kunskapshistoria och kunskaps-cirkulation, som tar fasta på att kunskap produceras och cirkulerar på ett sätt som formar och transformerar kunskapen, vilket baserar sig på bland annat historikern Philipp Sarasins (2011; Östling et al. 2018, 9–17) tankar. Man har också lyft fram betydelsen av den plats eller det medium där kunskap förmedlas eller cirkulerar (till exempel Jordheim 2018, 232–233). Ett medium eller en plats för kunskapsskapande är själva

lärdomsproven, en annan plats är databaserna som fungerar som informationskällor i min studie. Dessa tillgängliggör och organiserar kunskap och information men reglerar också vilken kunskap som är synlig och sökbar, något som jag tidigare beskrivit med begreppet *databassynlighet* (Biström 2021, 192–193).

Michel Foucault (2003, 6–11) sätter kunskapsproduktion i förbindelse med makt när han beskriver hur marginaliserade och underkuvade kunskaper kan göra uppror mot den etablerade kunskapens övervalde genom så kallade genealogier som synliggör hur makten fördelats mellan formerna av kunskap. En syn rotad i upplysningen där kunskap och upplysning ersätter ovetskap och mörker, bör enligt Foucault (2003, 178–179) ersättas med en insikt om de maktkamper som pågår mellan olika kunskaper (i pluralform). Universitetet utgör maktcentra där kunskaper organiseras och hierarkiseras i namn av vetenskapen, som behärskas av en mindre grupp (Foucault 2003, 9). Författarna till magisterarbeten är en del av detta maktcentrum, men befinner sig längre ner i hierarkin inom det.

Universitetens roll har samband med disciplineringen av kunskap och födelsen av en singular *vetenskap* under 1700-talet (Foucault 2003, 181–183). Det napoleonska universitetet som föds vid samma tid, en slags kunskapsapparat med monopol på kunskapen, har enligt Foucault funktionen att välja ut vilken kunskap som anses vara kvalificerad och att homogenisera kunskapen. I det här sammanhanget finns inte utrymme för en mera ingående teoretisk diskussion eller maktanalys utifrån resultaten, men Foucaults diskussion om kunskap utgör en teoretisk kontext, mot bakgrund av vilken jag belyser ämnesval och kunskapsproduktionen i magisterarbetena.

För studien har information sammanställts om magisterarbeten i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet och litteraturvetenskap vid Åbo Akademi under perioden 2010–2022.² En kontroll med studentregistren har visat att materialet är så gott som heltäckande. Det finns endast ett par arbeten om vilka det inte hittats närmare uppgifter på biblioteken, varvid jag inte kunnat beakta ämnesvalen för dessa. I enstaka fall anger metadata inte närmare studieobjekt för arbetet, varvid det inte kan beaktas i statistiken.

För att hitta referenser till arbeten arkiverade i pappersform fram till år 2015 i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet har jag gjort frassökning i databasen Helka.³ Jag har sorterat på nyaste arbeten först och i Excel förtecknat arbeten från 2010 framåt. På senare år har alla magisterarbeten i princip arkiverats i elektronisk form i Helsingfors universitets öppna publikationsarkiv Helda. Jag har gjort sökningar i Helda på ”Pohjoismainen kirjallisuus” och ”Nordisk litteratur” och inkluderat arbeten i nordisk litteratur 2010–2022.⁴ Magisterarbeten i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi har hittats med sökorden, ”pro gradu”, ”litteraturvetenskap”, ”Åbo” i Alma, söktjänsten för Åbo Akademis bibliotek, elektroniska resurser och arkivmaterial (som ingår

2 Avhandlingar som godkänts i slutet av ett år kan ha registrerats i biblioteksdatabaserna på följande års sida. I enstaka fall avlägger författaren efter godkänt lärdomsprov en examen vid en annan studieinriktning, eller får inkludera ett arbete skrivet vid en annan utbildning i examen vid någon av de här aktuella inriktningarna. Jag har beaktat även dessa arbeten, eftersom jag primärt intresserar mig för ämnena för lärdomsprov som valts och/eller godkänts vid de aktuella studieinriktningarna; det är av mindre betydelse i vilken inriktning författaren slutligen avlägger examen. Sammanställningen av data har huvudsakligen skett hösten 2022 och våren 2023, men tidpunkten för sökningarna är av mindre betydelse då sammanställningen av arbeten i stort sett är heltäckande.

3 Med frassökning ”Hc K4 Suljettu kokoelma Opinnäytteet Hum N-LLa”. Helka [helsinki.fi/helka/sv](https://helka.helsinki.fi/helka/sv) är den gemensamma biblioteksdatabasen för Helka-biblioteken, däribland Helsingfors universitets bibliotek.

4 Jag har också klickat vidare på Avhandlingar – Pro gradu avhandlingar – humanistiska i Helda och förtecknat de arbeten i nordisk litteratur jag hittat under Finskugriska och nordiska avdelningens namn. Helda finns på adressen <https://helda.helsinki.fi/home>. I sökning på bland annat nyare avhandlingar pro gradu i litteraturvetenskap i söktjänsten Finna som upprätthålls av det finländska Nationalbiblioteket, har jag också hittat några titlar som fattades.

i den av finländska Nationalbiblioteket upprätthållna samlingsdatabasen Finna). Det finns luckor i databaserna vid båda universiteten (bland referenser till både arbeten i pappersform och elektronisk form), bland annat för att metadata inte alltid är korrekt eller konsekvent, och vissa arbeten inte arkiverats enligt instruktionerna. För att komplettera förteckningen har jag jämfört med dokumentering och arkivering av färdiga magisterarbeten som periodvis gjorts av studieinriktningarna, fakultetens protokollföring av godkända avhandlingar samt studentregistrens listor över examinerade magistrar.⁵

Artikeln data och analys baserar sig på metadata som bibliografiska uppgifter, titlar, nyckelord och i vissa fall abstrakt. I enstaka fall har jag kontrollerat uppgifter i själva avhandlingen. I Excel har jag förtecknat bibliografiska uppgifter om arbetena och bland annat de studerade författarnas kön. I analysen av kön och andra aspekter bör man hålla i minnet att en stor del av arbetena fokuserar ett författarskap, men att det också finns en del (till exempel litteratursociologiska) arbeten där flera författarskap studeras parallellt eller som handlar om andra aspekter än författarskap. Avsikten är inte att objektivt könsbestämma författarna enligt en traditionell tvåkönsmodell, eller ta ställning till deras genusidentitet, men att beakta en *könskategori*: författare med mansnamn eller kvinnonamn. Idén till att använda begreppet könskategori fick jag på en gästföreläsning med sociologen Jane Elliott (2023), som påpekade distinktionen mellan en könskategori och personens egen upplevelse av sitt genus och frågan hur detta hanteras i kvantitativa/kvalitativa studier. Jag anser att författare som kodats som män eller kvinnor har haft olika villkor och synats olika mycket i forskningen, och vill synliggöra denna aspekt. Undersökta författares nationella/språkliga tillhörighet och födelseår beaktas också. Födelseåret är mera entydigt än exempelvis debutår, och är en uppgift som kan hittas om de flesta (även okända) författare. Till frågan om mångkulturella författare återkommer jag senare i artikeln.

I Excel har jag också antecknat ämnesord om arbetena för att kunna beakta behandlade genrer, teoretiska begrepp, delområden

5 Jag tackar alla som hjälpt att sammanställa och komplettera förteckningen: personal vid Helsingfors universitets bibliotek, Åbo Akademis bibliotek, Nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, Litteraturvetenskap vid Åbo Akademi, de humanistiska fakulteterna samt studentregistren/arkiven vid båda universiteten.

inom litteraturvetenskapen och teman som är återkommande i arbetena. För att möjliggöra jämförelser har jag själv formulerat ämnesord, eftersom ämnesorden i databaserna eller i arbetenas abstrakt inte använts på ett enhetligt sätt. Mina ämnesord baserar sig dels på de ämnesord som markerats i metadata om arbetena i databaserna, dels på arbetenas titlar och i vissa fall deras abstrakt. Jag har inte antecknat ord som kan ses som självklara eller så dominerande i sammanhanget att de beskriver nästan alla arbeten (till exempel litteraturvetenskap, textanalys). I stället har jag fokuserat på mera specifika ord och begrepp, som kan synliggöra mer eller mindre vanligt förekommande perspektiv. För att öka jämförbarheten har jag samlat näraliggande perspektiv under samma ord (till exempel under genus finns flera perspektiv som fördelar sig på olika, mera specifika, ämnesord, till exempel feminism, maskulinitet, kvinnolitteratur, samtidigt som dessa perspektiv överlappar med exempelvis ekofeminism och queer). Viktigt att betona är att valen av ämnesord alltid innebär att jag som forskare gör tolkningar; en annan uppsättning av ämnesord kunde ha synliggjort andra aspekter.

Jag utnyttjar Voyant Tools, en webbaserad läs- och textanalysplattform för digital text, för att kunna jämföra frekvenser av ämnesord och göra ordmoln.⁶ Jag har också spårat exempelvis frekvent förekommande ämnesord i samband med arbeten som behandlar kvinnliga respektive manliga författare, arbeten vid de olika studieinriktningarna eller om den svenska litteraturen i Finland.

I min artikel behandlas inga känsliga personuppgifter om författarna till magisterarbeten, och syftet är inte att bedöma enskilda arbetens kvalitet, utan jag är intresserad av övergripande trender i ämnesval. Magisterarbeten är i princip offentliga arbeten, registrerade under författarnas namn, och finns tillgängliga på bibliotek eller elektroniskt på webben. De är alltså jämförbara med övrig forskningslitteratur som man återkommande refererar till offentligt, under författarnas namn. I undantagsfall finns lärdomsprov inte allmänt tillgängliga. I sådana fall är ändå metadata om arbetena tillgänglig i öppna biblioteksdatabaser. I enstaka fall hittas inte ens metadata

6 Voyant Tools finns på adressen <https://voyant-tools.org/docs/#!/guide/about> och mera information på <https://voyant-tools.org/>.

om universitetens magisterarbeten i databaserna, men detta beror vanligtvis på brister i arkiveringen. Jag har inte haft tillgång till icke-arkiverade arbeten, endast metadata om dessa. I enstaka fall har jag, för datasammanställningen, behövt söka efter ett arbete på författarnas namn, men vem som skrivit arbetet är inte av betydelse för min analys. Namnuppgifter har förvarats skyddade bakom användarnamn och lösenord på min personliga nätverksdisk, och raderats i de fall de inte mera behövs för forskningsändamål.

Magisterarbetenas lärdoms mål och beskrivning av studieinriktningarna

Examensfordringar och studieinformation stöder bilden av en akademi i långsam förändring genom att samma formuleringar återkommer under många år, rentav årtionden (Biström 2023, 109–110). Under den period som är aktuell i föreliggande artikel syns den moderna universitetspedagogiska utvecklingen med tydligare kunskapsmål i beskrivningarna av lärdomsprov för magister. Medan magisterarbetet tidigare uppfattats som ett prov på förvärd kunskap – utifrån en syn på kunskap som något färdigt förpackat som inhämtas i böcker – och som ett språkprov, vittnar nyare beskrivningar om en syn på studenten som kunskapsproducent och expert. Från 1980-talet framåt har originalitet och självständighet oftare lyfts fram som förtjänster. Kunskapsmålen har blivit mer komplexa och anknyter bland annat till problemformulering, teoritillämpning samt förmåga att utveckla sin text utifrån respons.⁷

7 Beskrivningar som studenter i nordisk litteratur (Helsingfors universitet) och litteraturvetenskap (Åbo Akademi) får i skrivande stund har jag hittat i: "Magisteravhandling i nordisk litteratur (30 sp)", Helsingfors universitet, <https://sisu.helsinki.fi/student/courseunit/otm-983a3bce-5bbf-4125-93f8-ad5f81f39558/brochure>, Helsingfors universitets intranäts instruktioner för studerande: "Avhandling och mognadsprov i magister och licentiatprogrammen", Helsingfors universitet, <https://studies.helsinki.fi/instruktioner/artikel/avhandling-och-mognadsprov-i-magister-och-licentiatprogrammen> och "LI00BM79 Avhandling pro gradu i litteraturvetenskap, 30 sp", *Studiehandbok 2022–2024*, Åbo Akademi, <https://studiehandboken.abo.fi/sv/kurs/LI00BM79/8352?period=2022-2024>.

En viss utveckling av studieinriktningarna har skett redan under den dryga tioårsperiod som är i fokus här, men enligt informationen på Helsingfors universitets hemsida i skrivande stund bedriver Nordisk litteratur studier om litteratur på de nordiska språken svenska, norska, danska, isländska och färöiska.⁸ Som ett fokusområde beskrivs den svenska litteraturen i Finland. Beskrivningen av fokusområden inom forskningen är i övrigt bred och inkluderar alla stora genrer, litteratur ”från vikingatid till nutid”, litteratur som överskrider exempelvis språkliga och mediespecifika gränser, relationen mellan litteratur och samhälle samt flera teoretiska perspektiv, så som ekokritik, queerteori, kvalitativ och kvantitativ forskning och filologi. Modernism och postmodernism lyfts särskilt fram.

På Åbo Akademi hemsida är beskrivningen av Litteraturvetenskap också bred i fråga om bland annat tid och genrer.⁹ Man läser såväl ”klassisk litteratur” som barn- och ungdomslitteratur samt populärlitteratur. Som exempel på centrala forskningsområden i studieinriktningen beskrivs ”barnlitteratur, finlandssvensk dramatik, kritikhistoria, kvinnolitterära genrer, intermedialitet, modernismen och populärt berättande”.¹⁰

Finlands svenska litteratur i fokus

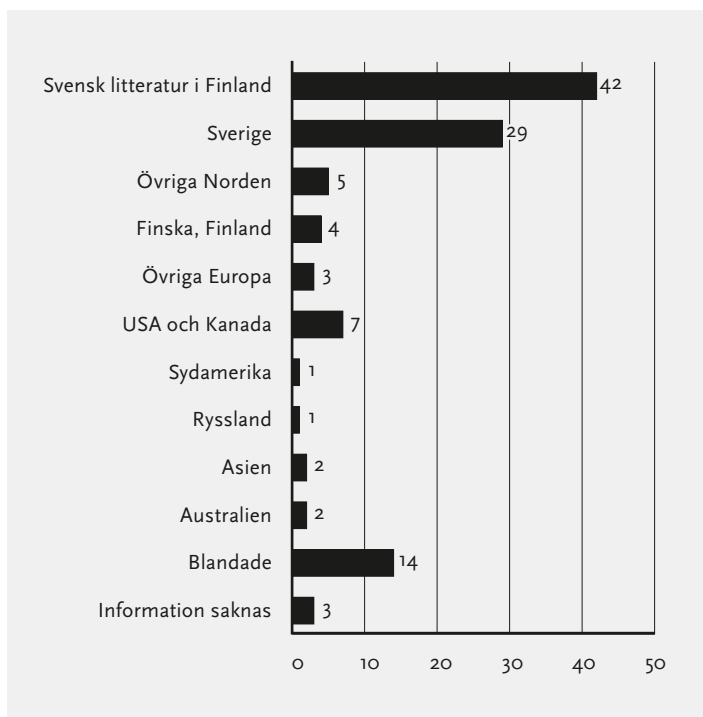
Totalt 113 avhandlingar har skrivits i de undersökta studieinriktningarna 2010–2022, 55 vid Helsingfors universitet och 58 vid Åbo Akademi. I diagrammet nedan visualiseras den språkliga och kulturella fördelningen av de författare som valts som studieobjekt. Jag har låtit materialet vara styrande för kategoriseringen i diagrammet; kategorierna ska alltså inte betraktas som jämförbara med varandra. Att exempelvis litteratur från asiatiska länder sammanförts beror på att arbeten om asiatiska författare är så få i materialet.

8 Se ”Nordisk litteratur”, Helsingfors universitet, <https://www.helsinki.fi/sv/humanistiska-fakulteten/forskning/vetenskapsomraden/finsk-ugriska-och-nordiska-sprak-och-kulturer/nordisk-litteratur>.

9 Se ”Huvudämnet Litteraturvetenskap”, Åbo Akademi, <https://www.abo.fi/amnen/litteraturvetenskap/>.

10 Se ”Litteraturvetenskap – forskning”, Åbo Akademi, <https://www.abo.fi/litteraturvetenskap-forskning-och-forskare/>.

Fördelningen mellan olika länder och kulturer är ändå inte helt entydig bland annat för att författare med en mångkulturell bakgrund och flerspråkig produktion ingår och en del mera litteratursociologiska arbeten är svårare att placera entydigt i en viss kultur, men diagrammet ger en bild av fördelningen i stora drag.

Antal avhandlingar om litteratur från olika länder, språkområden, kulturer

Litteratur (och i vissa fall det litterära fältet) på svenska i Finland är i fokus i 42 av de 113 arbetena. Som Kristina Malmio (2020, 29) har konstaterat är också den svenska litteraturen i Finland en svårinringad kategori, inte minst då begrepp som *nation*, *litteratur*, *identitet* och *gräns* i hög grad problematiseras idag, men jag inkluderar författare som i litteraturhistoriska verk, presentationer av författare i förlagsinformation, Wikipedia-artiklar och liknande källor betecknas tillhöra den svenska litteraturen i Finland. Utöver de arbeten som fokuserar svenska författare i Finland finns ytterligare åtta arbeten (ingår i

kategorin Blandade) där svenska författare i Finland behandlas vid sidan om författare från andra länder eller på andra språk.

Delvis kan fokuset på kunskap om svensk litteratur i Finland i arbetena vid båda universiteten, ses mot bakgrund av de ovan beskrivna nationella trenderna i tidigare forskning. Den stora nationella ikonon på svenska i Finland, nationalskalden Johan Ludvig Runeberg, står dock inte i fokus för en enda avhandling i mitt material, och litteratur på finska får liten plats i arbetena. Ämnesvalen kan ses i relation till minoritetspositionen för det svenska i Finland, snarare än till en enhetlig nationell forskningskultur. Alla skribenter av lärdomsprov vid finländska eller finlandssvenska litteraturutbildningar har ändå inte en finländsk eller finlandssvensk språklig eller kulturell bakgrund (jfr Parente-Čapková 2022).

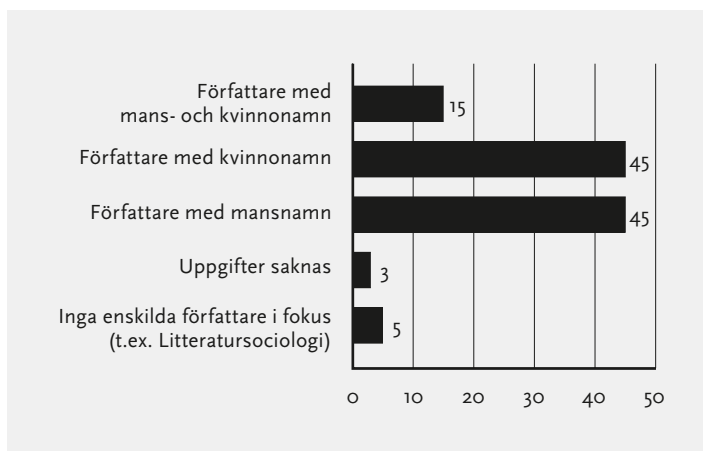
Litteratur från Sverige, som geografiskt och språkligt ligger nära den finlandssvenska folkgruppen, behandlas i hela 29 arbeten. I ett av dessa arbeten är det en litterär debatt och inte enskilda författare som står i fokus, i ett par andra är utgångspunkten mera mångkulturell med bland annat samiska, sverigefinska och tornedalska författare bland studieobjekten.

Därtill finns arbeten där svensk litteratur från Sverige och Finland behandlas parallellt, samt sådana där litteratur från Sverige behandlas parallellt med litteratur från andra länder eller på andra språk. Litteratur på övriga skandinaviska språk (norska, danska, isländska) behandlas däremot i liten skala såväl vid Åbo Akademi som Helsingfors universitet, trots fokuset på litteratur på skandinaviska språk i utbildningen vid Helsingfors universitet. Färöisk litteratur förekommer inte i materialet. Det kan nämnas att en del arbeten om övrig skandinavisk litteratur förekommer vid studieinriktningen nordiska språk vid Helsingfors universitet, men dessa faller utanför min studie då det handlar om arbeten vid en annan studieinriktning och med ett språkvetenskapligt perspektiv. En delförklaring till avsaknaden av arbeten om litteratur på andra skandinaviska språk än svenska vid Helsingfors universitet kan vara den undersökta studieinriktningens tradition, då inriktningen fram till sent 1990-tal hette "Svensk litteratur" och hade ett uttalat fokus på litteratur på svenska. Icke-nordisk litteratur förekommer i min studie, på grund av studieinriktningarnas olika fokusområden, endast i arbeten vid Åbo Akademi, men även där i liten skala.

Kunskap om kvinnliga författare legitimeras

Processen där kunskap om kvinnliga författare legitimerats i akademien kan ses som exempel på den av Foucault beskrivna maktfördelningen mellan kunskaper och genealogierna som synliggör denna (Biström 2023, 104–105; Foucault 2003, 6–11). Genusvetenskapens ämneshistoria, till exempel i en svensk kontext, har lyft fram exempelvis hur kunskap om kvinnliga författare hölls utanför universitetens salar och finansiering, men levde i rum utanför det akademiska, att kvinnliga författare saknades på kurslistorna, men också hur feministisk litteraturvetenskap småningom blivit en rent av önskvärd del av akademiska litteraturstudier (Se till exempel Holm 2013, 17–19, 22–25; Nordenstam 2013, 42–47; Bohlin 2013, 89–91, 93–95; Larsson 2013, 31–39). I det sammanhanget har Lisbeth Larsson (2013, 34) även påmint om att den historiska utvecklingen inte enbart är en berättelse om framsteg utan också innehåller repetition och förlust.

Könskategori är ändå ett område där man kan se en tydlig förändring i mitt material. I diagrammet nedan ser man fördelningen bland arbetena utifrån könskategori, baserat på författarnas namn (mansnamn/kvinnonamn).

Antal avhandlingar enligt den behandlade författarens könskategori

Det finns exakt lika många (45) arbeten som fokuserar en eller flera författare med kvinnonamn som det finns arbeten med en eller flera författare med mansnamn i fokus. Bland arbetena om författare med mansnamn finns emellertid ett arbete där uppgiften om en av de behandlade författarnas namn är osäker. Fördelningen beträffande könskategori är liknande vid studieinriktningarna vid båda universiteten.

I 15 arbeten behandlas författare med både mans- och kvinnonamn parallellt. Därtill finns några arbeten där ingen enskild författare står i fokus. Det finns avhandlingar som behandlar queerperspektiv och icke-binära karaktärer, och säkert också författare i materialet som inte identifierar sig som män eller som kvinnor. Eftersom det inte är möjligt att samla in information om alla (nu levande eller döda) författares könsidentitet så saknas ändå statistisk information om detta.

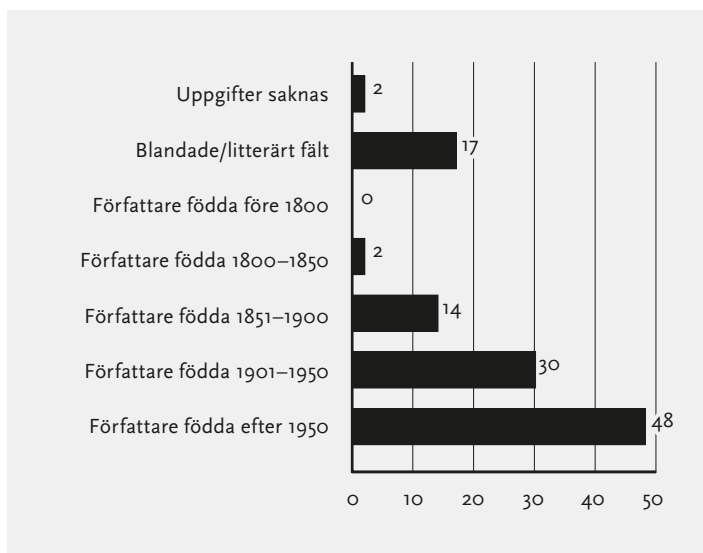
Ser man på antalen traditionella mans- och kvinnonamn bland avhandlingsförfattarna (på motsvarande sätt som med de skönlitterära författarna) har studenter med mansnamn inte fokuserat enbart kvinnliga författare, men däremot behandlat kvinnliga författare parallellt med manliga. De arbeten som fokuserar en författare med kvinnonamn är skrivna av studenter med kvinnonamn, vilket motsvarar den tidigare forskningens observation.

Mitt material visar att litteraturämnet i de undersökta utbildningarna är mera kvinnodominerat (drygt 90 kvinnonamn, cirka 20 mansnamn) exempelvis jämfört med andelen kvinnliga doktorander i Anna Nordenstams (1996, 84–85) statistik från 1990-talet. Ökningen i fråga om kvinnliga författare som studieobjekt kan delvis ses som ett resultat av studieinriktningarnas kvinnodominans. Förändringen är ändå betydande med tanke på att (även) kvinnliga studenter, utifrån en del tidigare studier, traditionellt behandlade manliga författare i högre grad än kvinnliga. I mitt material behandlar studenter med kvinnonamn författare med kvinnonamn i drygt 40 arbeten och författare med mansnamn i kring 30 arbeten. Feministisk forskning och genusperspektiv har varit starkt representerade i forskningen vid de undersökta utbildningarna, så på denna punkt kan man räkna med impulser också från lärar- och handledarhåll.

Litteratur utan historia?

I min andra artikel om lärdomsprov tyder resultaten på att antalet magisterarbeten om äldre litteratur minskat under de senaste decennierna (Biström 2023, 125–133), vilket föreliggande studie stöder. Nyare litteratur refererar i föreliggande artikel ofta till litteratur skriven från det sena 1900-talet framåt. Den sena 1900-talslitteraturen kan visserligen vara äldre ur de skrivande studenternas perspektiv, men i artikeln är utgångspunkten snarare hela den tid då det funnits litteratur i någon form.

I diagrammet ovan ser man att nyare litteratur dominerar bland studieobjekten. De största grupperna av behandlade författare är födda från år 1901 framåt. Också i fråga om tidsfördelningen ligger utbildningarna vid de två universiteten nära varandra. Allra störst är gruppen av författare födda efter 1950. Också gruppen av blandade (arbeten som kombinerar författare från olika åldersgrupper) och med fokus på litterärt fält snarare än enskilda författare, domineras av samtidsämnen och nyare material.

Antal avhandlingar utifrån de behandlade författarnas födelseår

I materialet saknas helt arbeten om författare födda före år 1800. Den äldsta behandlade författaren som hittats i min genomgång är Zacharias Topelius (född 1818) som var verksam under nationallitetsidéns utvecklingstid på 1800-talet. Andra författare födda på 1800-talet som behandlas i enstaka arbeten är exempelvis Selma Lagerlöf, Aleksis Kivi och Edith Södergran. I materialet finns emellertid också några arbeten där äldre litteratur behandlas genom adaptioner eller speglade via ett nytt medium, exempelvis popframföranden av äldre lyrik eller tecknade serier baserade på forntida mytologi.

Torsten Pettersson (2021, 249–252) har beskrivit att skola, medier och förlag numera fokuserar nyare litteratur medan litteraturvetenskapen odlar det historiska perspektivet. Men de yngsta litteraturvetarna tycks idag ha avvikit från denna tradition. Med tanke på den tidigare nitiska och ensidiga forskningskulturen kring äldre litteratur och särskilt Runeberg (se till exempel. Biström 2021, 204, 208–210; Rahikainen 2010, 251–255) kan det visserligen ses som en sund utveckling och ett exempel på en foucaultsk genealogi där kunskap om den nutida litteraturen får ett större värde. Samtidigt inställer sig frågan om historielöshet och en observation att makten förskjutits från den akademiska institutionen till aktörer utanför universitetet. Litteraturämnets kunskapsproduktion tycks i högre grad än tidigare påverkas av samtida medier och marknadsföring genom att mediasynliga författare får stort utrymme bland studierna. Det kan nämnas att också en del feministiska forskare har uttryckt en oro för historielöshet mot bakgrund av att dagens genusvetenskap, i jämförelse med litteraturvetenskap, är en mindre historisk disciplin och ofta utgår från samtidsmaterial (Bohlin 2013, 95; Witt-Brattström 2013, 311–13).

En möjlig delförklaring till fokuset på nyare litteratur kan vara att avhandlingarna under de senaste åren blivit mindre omfångsrika och skrivs under en större tidspress än förut. Studenter kanske undviker de äldre klassikerna, om vilka det finns en riklig forskningstradition som är tidskrävande att orientera sig i, och som kräver kunskap om idag okända kontexter. Det finns förstås också mindre kända författare att upptäcka i den äldre litteraturen, men studenterna kan behöva handledning från lärare för att hitta dessa.

Mot bakgrund av den tidigare forskningens överväldigande fokusering på enstaka stora namn, är det positivt att ingen enskild författare har en helt dominerande ställning i materialet för denna artikel. Spridningen är stor bland studieobjekten. Det finns ändå några namn som förekommer som ämne mer än en gång, vilket framkommer i tabellen nedan.

Tabell 1.	
Författare	Antal avhandlingar
Monika Fagerholm	4
Jonas Hassen Khemiri	4
Sara Stridsberg	3
Märta Tikkanen	3
Marjaneh Bakhtiari	2
Edith Södergran	2
Henry Parland	2
Ulf Stark	2
Lennart Hellsing	2
Shaun Tan	2
Linda Bondestam	2
Karl Ove Knausgård	2
Cia Rinne	2
Hannele Mikaela Taivassalo	2

De författare som behandlats i mer än en avhandling i materialet

Listan är representativ för materialet som helhet genom att svensk litteratur i Finland och i Sverige, samt nyare och samtida material, dominerar. Min tidigare artikel visade att en synliggörande ambition i relation till det bortglömda är ett styrande ideal för forskningen idag (Biström 2023, 132–134), men en sådan verkar inte vara särskilt frekvent i arbetena i föreliggande studie sett till att många mediesynliga författare ingår.

Trots samtidsdominansen representeras den i övrigt rikligt utforskade tidiga finlandssvenska modernismen av Södergran och Henry Parland. Man kan samtidigt notera att andra stora namn i den svenska litteraturen i Finland saknas på topplistan, förutom Topelius, som länge varit ett favoritobjekt i magisteravhandlingar (se Biström 2023, 127–128), även senare storheter som Tove Jansson och Kjell Westö. En del stora namn saknas helt, som redan nämnda

Johan Ludvig Runeberg och likaså Fredrika Runeberg (även känd som nationalskaldens hustru), Runar Schildt som är det största namnet i den så kallade dagdrivargenerationen, modernisterna Hagar Olsson och Gunnar Björling (jämför Biström 2022b, 89–93; Biström 2023).

Många av de författare som är populära i avhandlingar pro gradu har också behandlats inom forskningen i utbildningarna vid de två universiteten. Några av de populäraste författarna skriver barnlitteratur som i egenskap av forskningsområde av tradition befunnit sig i marginalen (se till exempel Lassén-Seger 2023; Biström 2022a, 258–259; 2023, 124).

Den (o)synliga romangenren, genusperspektiv, barnlitteraturforskning

I bilden nedan visualiseras ofta förekommande perspektiv, teorier och genrer i arbetena utifrån de ämnesord jag använt i min sammanställning.

Ordmoln skapat med Voyant Tools som visualiserar ofta förekommande ämnesord i materialet.

Genremässigt visar bilden att romaner förekommer som material ofta – i 65 av de 113 avhandlingarna. I kategorin ingår då många olika subgenrer som ungdomsroman och kriminalroman. Orsaker till att romanen är populär som material kan spåras i romangenrens dominerande ställning idag, och i avhandlingarnas fokus på nyare material. Lyrik förekommer som ämnesord i 10 arbeten, därtill finns enstaka arbeten om rocktexter som kanske också kunde inkluderas i lyrikkategorin. Den minst studerade av de stora genrerna är dramatiken som behandlas bara i ett par arbeten. Noveller ger 3 belägg. Det kan emellertid finnas arbeten där en genre behandlas utan att det syns i den metadata jag beaktat.

I molnet syns ytterligare att självbiografier (5 belägg) är en återkommande genre i arbetena, vilket delvis kan kopplas till en biografisk trend i skönlitteraturen. Om man vill spåra ytterligare exempel på foucaultska genealogier och områden där nya perspektiv förs in så är populära genrer som de nämnda rocktexterna, samt tecknade serier också återkommande. Tecknade serier är dock mindre tydligt i ordmolnet eftersom Voyant uppfattar begreppet tecknade serier som två separata ord. Själva ordet genre ger 5 belägg, vilket tyder på att genreanalys förekommer men inte är väldigt starkt representerat, även om metadata förmodligen inte berättar allt om detta.

Genus (26 belägg) och barnlitteratur (20 belägg) är, utöver romaner, de enskilda ämnesord som förekommer oftast. Ämnesordet genus förekommer dubbelt flera gånger (16) i arbeten som enbart fokuserar författare med kvinnonamn, jämfört med arbeten som enbart fokuserar författare med mansnamn. Genusfrågor verkar alltså fortfarande bli mera synliga i samband med kvinnliga författare.

Barnlitteratur utgör i denna artikel en övergripande term som täcker många olika genrer och medieformer för unga läsare. Den rikliga förekomsten av barnlitterära ämnen är numerärt sett en av de tydligaste trender man ser utifrån min metod, och har en koppling till att utbildningen vid Åbo Akademi har en stark och etablerad barn- och ungdomslitteraturforskning; nästan 30% (16) av avhandlingarna behandlar barnlitteratur. Därtill hittas 4 arbeten om barnlitteratur från Helsingfors universitet. Specifika, och som undersökningsobjekt populära ämnen i molnet som hänvisar till barnlitteratur är bilderböcker (10 belägg), ungdomsromaner

(6 belägg) och fantasy (5 belägg) – beträffande det sist nämnda förekommer emellertid också fantasy för vuxna bland ämnena. En sak man kan notera är att barnlitterära ämnen är mindre vanliga i arbeten som handlar om den svenska litteraturen i Finland, trots dess barnlitterära storheter som Topelius, Tove Jansson och livskraftig barnboksutgivning idag. Sverigesvensk litteratur dominerar i de arbeten som har ett barnlitterärt ämne.

Bland teoretiska perspektiv och delområden inom litteraturforskning utmärker sig också narratologi, som här används i en bred bemärkelse och innefattar olika perspektiv på berättande/berättelser, och etnicitet (båda med 11 belägg), ekokritik (9 belägg), ibland i par med natur (7 belägg) eller ekofeminism (4 belägg). Användningen av aktuella teoretiska begrepp berättar ändå inte i vilken mån och hur de teoretiska perspektiven tillämpas, en problematik som Michael Gustavsson (2005, 453–455) tar upp i sin studie av litteraturteorins expansion i svenska doktorsavhandlingar. Som Gustavsson (2005, 453, 590) påpekar kan influenser av ny teori och terminologi samt rentav teoretisk jargong i sig också berätta om teoriens genomslag. Rent teoretiska avhandlingar verkar inte förekomma i mitt material, utifrån den metadata jag analyserat.

Litteraturhistoriska perspektiv verkar mera sällan stå i fokus, åtminstone på ett väldigt explicit sätt, vilket förmodligen har att göra med att de flesta jobbar med nyare material. Modernism (6 belägg) är ändå en beteckning för en stilperiod som förekommer. Jämför man de två studieinriktningarna med varandra är den tydligaste skillnaden att Helsingfors universitet verkar ha en större spridning i fråga om olika perspektiv, medan Åbo Akademiens profilområden, särskilt barnlitteratur, syns tydligare. Genusperspektiv är ändå frekventa vid båda utbildningarna.

Studerar man ordfrekvenser i titlarna för avhandlingarna ser man att ord som roman/romaner (11/4 belägg) är vanliga, men de nämns ändå inte alls i alla titlar för arbeten som de facto behandlar romaner. Detta kan antyda att romanen blivit osynlig i sin egenskap av genre; en norm snarare än en genre bland flera. Genrer som av tradition befunnit sig i marginalen av litteraturforskningen, som rocktexter eller tecknade serier, benämns ofta explicit i avhandlingstitlar. Ordet analys (11 belägg) förekommer i en del titlar. Detta återspeglar att avhandlingarna, i enlighet med

tidigare ämneshistorisk forskning, ofta bygger på textanalys av litterära verk (Andersson 2008, 131–166). Genom att se närmare på titlarna har jag därtill kommit till att (grovt sett) ungefär 90 av de 113 arbetena verkar bygga på analys av texter. Metodiskt förefaller den finlandssvenska litteraturvetenskapen alltså vara en enhetlig disciplin.

Såväl i fråga om ämnesorden, som utifrån andra i artikeln behandlade perspektiv, motsvarar resultaten på många sätt studieinriktningarnas beskrivningar av sig själva. Perspektiv som beskrivs som centrala i inriktningarna, men syns mindre i arbetena är däremot äldre litteratur, för nordisk litteraturs del också litteratur på andra skandinaviska språk än svenska. Också dramatiken är mindre synlig i materialet, trots att dramatikforskning har haft en tradition framför allt vid Åbo Akademi. Det finns emellertid också perspektiv som syns i arbetena utan att vara betonade i de respektive studieinriktningarnas beskrivningar, exempelvis den svenska litteraturen i Finland som inte betonas i Åbo Akademis beskrivning, och genusperspektiv som (med undantag för que-
erforskning) inte betonas i Helsingfors universitets beskrivning.

Avslutning

I studien ser man spår av både tradition och förändringar. En del av de förändringar man kan se i mitt material noteras också i tidigare forskning. Men i fråga om det starka fokuset på nyare litteratur och den jämna fördelningen mellan manliga och kvinnliga författare som ämne verkar utvecklingen ha skett relativt snabbt, vilket delvis motsäger den tidigare forskningens beskrivningar av långsam förändring. Att det finns glapp mellan hur studieinriktningarna profilerar sig och vilka ämnen som väljs av skribenterna i magisteravhandlingar kan också vara ett tecken på nya utvecklingslinjer.

Den finlandssvenska litteraturutbildningen lever inte i ett vacuum och de trender som spårats i denna artikel speglar också litteratürämnets utveckling i bredare perspektiv. Fortsatt jämförande forskning i ett annat eller bredare material skulle ändå krävas för att ge närmare perspektiv på vilka trender och utvecklingslinjer som är mer generella inom litteraturvetenskap. Det är en kvalificerad

gissning att den svenska litteraturen i Finland inte får lika stort utrymme bredare nationellt eller internationellt jämfört med de två studieinriktningar som studerats här. Ökat fokus på nyare litteratur och jämnare fördelning beträffande köns kategorier kunde däremot ge underlag för hypoteser om en bredare utveckling. I dessa avseenden kan också arbetenas akademiska nivå (magister/doktor) ha betydelse. Det kan nämnas att modernism och mellankrigstid får mera utrymme än nyare litteratur i doktorsavhandlingar vid de utbildningar som studerats i denna artikel, och att kvinnliga författare rentav får mera plats än manliga i de doktorsavhandlingar som fokuserar ett enskilt författarskap (Biström 2023, 133). Magisterarbetenas betydelse ska alltså inte överskattas; att äldre litteratur förlorar mark som ämne i dem är inte liktydigt med att författare som Runeberg eller Topelius stryks från kurslistorna eller undervisningen. Men det kan innebära att fördjupade historiska perspektiv i mindre grad sipprar ut i samhället via lärare och andra kulturarbetare som avlagt en magister i litteratur (Biström 2023, 133).

Som Gustavsson (2005, 455) lyft fram i samband med doktorsavhandlingar och teorins expansion, kan man fråga sig om skribenten själv eller handledare och lärare är drivande i förändringsprocesserna, liksom om internationella influenser syns direkt eller konsolideras inom nationell litteraturvetenskap. I praktiken drivs förändringar samtidigt av flera aktörer som interagerar med varandra på olika sätt. Att lärare inspirerar ämnesvalen syns exempelvis genom att en del av studieinriktningarnas aktuella forskningsintressen representeras i mitt material. Det handlar inte enbart om de tydligaste trenderna i fråga om genusperspektiv och barnlitteratur, utan också exempelvis Monika Fagerholm-forskning (vid båda universiteten) och ekokritik (särskilt vid Åbo Akademi). Det är också naturligt med tanke på att undervisningen på universitet idealt sett är forskningsbaserad. Maktutövning handlar långt ifrån alltid om förtryck eller tvång, vilket dessa impulser från lärare och handledare kan ses som exempel på. Läraren kan på olika sätt signalera vilka ämnen och perspektiv som uppskattas, och kan även utöva en form av makt genom att inspirera och uppmuntra.

En intressant fråga för reflexion är vilka foucaultska genealogier – och vilka nya perspektiv som kommer att etableras, eller försvinna. Näranalys av lärdomsprov kunde ge ytterligare perspektiv på

sådana utvecklingslinjer: Stämmer det att man reflekterar mindre över romanen som genre jämfört med mera marginella genrer? Hur tillämpas populära teorier i praktiken? En utveckling som denna artikel visat är att makten över kunskapsproduktionen delvis tycks ha flyttats till instanser utanför det akademiska, genom att kunskapen i högre grad påverkas av medier och marknadsföring.

Ordet lärdomsprov vittnar om en traditionell syn på en färdigt förpackad kunskap som ska prövas, men i praktiken skapar skribenterna kunskap på flera nivåer. I min tidigare artikel har jag kommenterat hur maktkampen mellan olika former av kunskap, i foucaultskt perspektiv, också kan yttra sig genom strategiska ämnesval, i kampen om positionering inom det akademiska (Biström 2023, 100, 132; se även Malm 2005, 395). Ett intressant perspektiv på maktfördelningen ges även i Arnold I. Davidsons (2003, xv–xvii) förord till Foucaults öppna föreläsningar vid College de France där föreläsningarna beskrivs som en avvikelse från den traditionella modell där en lärarauktoritet överför kunskap till den ovetande publiken och sedan prövar deras kunskap. Davidson citerar Foucault som tvärtom beskrev föreläsningarna som en prövning av läraren och dennas idéer – som legitimeras av publiken som kan välja att dyka upp eller inte. Men Davidson beskriver slutligen Foucaults föreläsningar som en plats där kunskapsprövning gav vika för intellektuell entusiasm.

I viss mån positionering, men också entusiasm är avgörande också när dagens studenter väljer avhandlingsämne. Förhandlingarna om makt mellan olika kunskapsformer sker på flera nivåer, till exempel då studenter på kurser introduceras till olika författarskap, genrer och teorier. Vilka forskningsämnena som plockas upp av den unga generationen har betydelse för vilka områden som etableras och utvecklas. Impulsen kan komma från en inspirerande lärare eller kurslitteratur, men i sista hand gör studenten valet, och formar kunskapen i sitt skrivande. Den nya studentgenerationen har därmed en särskild maktposition i fråga om att styra framtida utveckling.

Förteckning över avhandlingar pro gradu

Avhandlingar pro gradu i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet 2010–2022		
Arbeten vars rubrik saknats i informationskällorna har inte inkluderats i listan		
Kärlekens gestalt: en jämförande analys av kärlekarna i Per Wästbergs Luftburen-trilogi och Gun-Britt Sundströms <i>Maken</i>	Björkman, Elin	2010
Äktast möjliga?: Jonas Hassen Khemiris <i>Ett öga rött</i> och föreställningar om autenticitet	Boije, Ronja	2010
Kulturexportstrategin och dess inverkan på den finländska dramaexporten under slutet av 2000-talet	Garoff, Lasse	2010
Antroposofi och religion i Edith Södergrans sista dikter	Lietsala, Leena	2010
På vilket sätt är teman betydelsefulla för läsare?: En läsarundersökning med fokus på tematiken och dess funktioner för läsare i Robert Åsbackas <i>Orgelbyggaren</i>	Riska, Hanna	2010
Apokalyps nu?: En tematisk analys av Paul von Martens roman <i>Döden kom till rätta</i>	Sandell, Magdalena	2010
När allvaret inte räcker till: ironin som samhällskritiskt medel i Jonas Gardells <i>En komikers uppväxt</i> ur ett läsarorienterat och litteraturpedagogiskt perspektiv	Ahtokari, Frida	2011
Zorros märke: manligt identitetsbygge i Per Petterssons roman <i>Jeg forbanner tidens elv</i>	Hämäläinen, Inger	2011
En ung kvinnans utveckling: genrediskussion kring Stella Kleve – Mathilda Mallings romaner <i>Alice Brandt</i> och <i>Malin Skytte</i>	Liljelund, Linda	2011
Vad händer med skönlitteratur som bearbetas till lättläst och hur upplever unga läsare skillnaderna?: En fallstudie utgående ifrån Håkan Nessers bok <i>Kim Novak badade aldrig i Genesarets sjö</i>	Rautoma, Annika	2011
Livets text och textens liv: självbiografiskhet och performativitet hos Jonas Hassen Khemiri, Daniel Sjölin och Karl Ove Knausgård	Yliruusi, Sandra	2011
<i>En hjälte för vår tid</i> som historiografisk metafiktion: förhållandet till historia i Thomas Wulffs roman	Assmuth, Lari	2012
Manifestdebatten och det svenska litterära fältet år 2009: vad, vem, varför?	Mäkelä, Sonja	2012

Tiga, tala väl eller väcka anstöt?: Retorik och kvinnoroller i Liv Strömquists feministiska serier	Nickström, Anne	2012
Björnen som hoppar från bok till bok: en analys av intertextualitet i serietidningen <i>Bamse</i>	Pått, Frida	2012
"Så vitt författaren kunde erinra sig...": Tråkigheten som tema i Henry Parlands roman <i>Sönder</i>	Teir, Philip	2012
En genres förvandlingar: om genrebeteckningen essä och den svenskspråkiga essäistiken i Finland 1900–1920	Aaltonen, Patrik	2013
Kära dagbok...: en analys av interpersonella relationer i den traditionella dagboken och dagboksbloggen	Fagerström, Johanna-Maria	2013
Hemma i stora världen: landskapets betydelse och ekologisk syn i Ulla-Lena Lundbergs <i>Tre afrikanska berättelser</i> , <i>Sand</i> och <i>Regn</i>	Koli, Jemima	2013
En berättelse berättad ur skuggorna: resan, berättandet och genren i Hannele Mikaela Taivassalos <i>Fem knivar hade Andrej Krapl</i>	Lill-Smeds, Maria	2013
Till Finland, med kärlek: Invandrarskap i Zinaida Lindéns och Roman Schatz verk	Weber, Jenni	2013
Bloggaren, Läsaren, Sanningen – Att skriva sitt liv på nätet	Welander, Fredrik	2013
Etnicitet klass och kön i sverigefinsk litteratur: En intersektionellt filtrerad studie av Susanna Alakoskis <i>Svinälängorna</i> , Antti Jalavas <i>Asfaltblomman</i> och Eija Hetekivi Olssons <i>Ingenbarnsland</i>	Blauberg, Rolf	2014
Fiktiva ledare: två ledargestalter hos Hjalmar Bergman och Eeva Joenpelto	Elfving, Robin	2014
Ondskans barn: En karaktärsanalys med fokus på ondska i John Ajvide Lindqvists roman <i>Låt den rätte komma in</i>	Heikkinen, Lotta Johanna	2014
Jansons Helsingfors	Wójcik-Jonasson, Frode	2014
"Og tråden, det var skam": En studie i skam som tema i Karl Ove Knausgårds romanserie "Min kamp"	Aalto, Antonia	2015
Representationer av kön som skevar: dekadens- och genombrottstendenser i Gerda von Mickwitz sekelskiftesprosa	Bonsdorff, Anna von	2015
Kronotopen i den svenska invandrarromanen: en analys av genren inifrån	Claes, Pieter	2015

På Stockholms mörka gator: kriminallitteraturens konventioner i Jens Lapidus Stockholm Noir-trilogi	Herlin, Catharina	2015
Vi la oss som sjuåringar och vaknade upp som hundraåringar: generationskoncept och framställningen av de intergenerationella relationerna i Marjaneh Bakhtiaris <i>Godnattsagor för barn som dricker</i>	Kurtén, Hanna	2015
I varje pärlas kärna finns en orenhet: om historikern som profet och tråldomens ofrånkomlighet i Fredrik Långs roman <i>Mitt liv som Pythagoras</i>	Köhler, Sebastian	2015
Minnet av en gammal, död författare: Historiebruk, narrativa tekniker och associativa ordfält i litteraturhistoriska texter om Elmer Diktonius, av Thomas Warburton och Jörn Donner	Lind, Ida-Lotta	2015
Talande tjuvar och gråtande gossar: konvention och normbrytning i Oscar Parlands barndomstrilogi	Nyström, Janne	2015
"Inåt märks jag jättemycket": Berättarperspektiv, karaktärsskildring och stämningsskapande i romanen och filmen <i>Tusen gånger starkare</i>	Söderlund, Ida	2015
När humaniora och datavetenskap kolliderar: en utvärdering av den digitala utgåvan <i>Zacharias Topelius Skrifter</i>	Virtanen, Mirva	2015
Varumärkesbyggande för en Finlandiapristagare: en medial studie av författaren Sofi Oksanen mellan 2003 och 2013	Wiræus, Julia	2015
"Man kan vara två": En studie av den finlandssvenska bilderbokens "första homopar" Allan och Udo	Näse, Frida	2016
Också en kärlekssaga: En granskning av äktenskapskildringarna i <i>Två</i> och <i>Emma & Uno</i> som en del av Märta Tikkanens självbiografiska projekt	Ray, Sissel	2016
Klassiska, modernistiska och postmoderna drag i Kjell Westös historiska roman <i>Hägring 38</i>	Forss, Henri	2017
"Människa du är en snäcka i rymden": En tematisk analys av Kerstin Söderholms lyrik	Korpisola, Sissel	2017
"Det är på tiden att nån säger det som här säjs – på det här sättet!": Receptionsundersökning av Märta Tikkanens <i>Århundradets kärlekssaga</i> i Norden 1978–1981	Eriksson, Sofia	2018
Fågelhet och kvinnobild: Mönstervarseblivning, ekofeminism och onaturligt narrativ i Johanna Boholms <i>Jag är Ellen</i>	Forsén, Madeleine	2018

"Ögon blå som sidenblusen, blicken genomträngande och vaken. Kontroversiell och ifrågasatt.": Porträtteringen av Märta Tikkanen i svenskspråkiga dagstidningar och tidskrifter	Hinkkanen, Leena	2018
"Jag är rädd att jag har jord i min mun": En ekofeministisk läsning av Sara Stridsberg <i>Darling River</i>	Johansson, Kaneli	2018
"Snyggt stulna" versader: Autenticitet och intertextualitet i Håkan Hellsröms rocktexter under åren 2000–2005	Kamaja, Aino	2018
Lyrisk i en digital mediekultur: Digitalisering och remediering i Cia Rinnes författarskap	Forss, Hilda	2019
"Ni där uppe, vi här nere" – Kvinnoskribentgruppen i Österbotten och dess positionering på det finlandssvenska litterära fältet	Huldén, Emma	2019
Spåra förtvivlan: En etisk läsning av Matilda Södergrans <i>Maror</i> (ett sätt åt dig)	Öhman, Vilhelmina	2019
"Det ekar över Trakten": Ljudlandskap i Monika Fagerholms <i>Den amerikanska flickan</i>	Grönqvist, Kristina	2020
"Syö tilli pojat!": Konstruktioner av "finskhed" i Lars Keplers romanserie om kriminalkommissarie Joona Linna, 2009–2018	Hakala, Matilda	2020
"Hon stod till hans och vetenskapens förfogande som en ordflåta att dechifrera.": Jaguppfattning och språkproblematik i Karin Boyes roman <i>Kris</i>	Lindqvist, Johanna	2020
"Allt i världen hör ihop": Rytmska nivåer i barnlyrik av Hellsing och Stark & Bondestam	Westerlund, Lotta	2021

Avhandlingar pro gradu i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi 2010–2022		
"Jag tror du bryr dig mera om saker än om människor": tingens roll i <i>Ansa och samvetet</i> av Solveig von Schoultz	Kallio, Maria	2010
"Vi var ett gäng bråkstakar som ville reta upp opinionerna: tidskriften 1945–1948 på det kulturella fältet i efterkrigstidens Finland	Lövdahl, Anita	2010
Kluvet hår: flickans subjektpositioner i Lene Kaaberbøls Skammer-serie	Norrgård, Gabriella	2010
Vildmark och rosengårdar: Selma Lagerlöfs <i>Gösta Berlings saga</i> i ett ekokritiskt perspektiv	Nylund, Lisa	2010

Hjalmar Söderbergs <i>Gertrud</i> i svensk kritik 1906–1907	Stenius, Astrid	2010
Den medskapande kontra den följsamma illustratören: en komparativ studie av Stig Lindbergs och Poul Ströyers illustrationer av Lennart Hellsings texter	Tirkkonen, Jolanda	2010
Skeva syskon: styvsyskon och heteronormativitet i svensk ungdomsroman under 00-talet	Åkerholm, Katrina	2010
"If she gets dirty she'll die": miljö och människor i Arundhati Roys <i>The God of small things</i> (1997) ur ett ekokritiskt perspektiv	Ahlbäck, Kristin	2011
Rövarflickan ryter till: maktförhållandet mellan barn och vuxna i Astrid Lindgrens <i>Ronja Rövardotter</i>	Enroth, Minna	2011
Cottonfields blev Kåtongfjelds: förhållandet mellan cover och original i Lasse Erikssons och Anders Teirs dialektmusik	Lillsjö, Henrica	2011
Synliga och osynliga identiteter: maskuliniteter och performativ identitetsframställning i Paul Austers <i>Invisible</i>	Othman, Nina	2011
"Detta är hela historien det som släkte efter släkte går igen": modernismen som kronotop och dialog i tre prosaberättelser av Joel Pettersson	Renman, Maria	2011
"[T]he company of white women": Clea and Justine as examples of white femininity in Lawrence Durrell's <i>The Alexandria Quartet</i>	Hurford, Darcy	2012
När ogräset väsnas: Cia Rinnes poesi som ljud, text och teoretiskt landskap	Lutz, Hannah	2012
Avvikande flickskap: flickskildringen i Joyce Carol Oates <i>Big mouth, ugly girl</i>	Lübchow, Anna	2012
"I can't believe she'd fall for a fucking rice king": en intersektionell läsning av Adrian Tomines seriebok <i>Shortcomings</i>	Moliis-Mellberg, Martina	2012
"You have a most peculiar way of talking sometimes": den satiriska samhällsbeskrivningen i Aldous Huxleys dystopi <i>Brave new world</i> (1932)	Andersin, Jessica	2013
Himmelsglimtar och inspirationsögonblick: epifanier i L. M. Montgomerys Emilytrilogi	Granlund, Johanna	2013
Från gräsidig ensamhet till gemenskapens blomsterparadis: den fysiska, grafiska och inre resan i Tove Janssons bilderböcker	Korsbäck, Eva	2013

Den splittrade familjen: en analys av maktfördelningen i Tormod Haugens <i>Slottet det hvite</i>	Malmén, Markus	2013
Kvinnlighet och modernitet i Anna Bondestams novellsamlingar <i>Bergtagen</i> och <i>Enskilt område</i>	Nylund, Jennie	2013
Att leva i ett mellanrum: kulturell identitet i <i>Populärmusik från Vittula</i> , <i>Ett öga rött</i> och <i>Sms från Soppero</i>	Rantala, Katja	2013
Fotografiet bleknar, hon försvinner: materia, begär och Gilles Deleuzes litteraturfilosofi i Henry Parlands <i>Sönder</i>	Wikström, Jenny	2013
Transtextuella hjältar: framställningen av Tor och Loke i västerländska tecknade serier	Bergström, Bettina	2014
Verklighetens tyglar i fasta satänghandskar: magisk realism och simulacra i Gabriel García Márquez <i>Patriarkens höst</i>	Lunnevuori, Laura	2014
Propaganda i Nazitysklands barnlitteratur: ideologi och struktur i Ernst Hiemers författarskap	Munter, Jonas	2014
Att forma en kolonisationsör: en postkolonial analys av Eirik Hornborgs novell "Den vite mannens börda"	Nyberg, Linda	2014
Med privatlivet som insats: den självbiografiska texten i samtida finlandssvenska temaantologier	Sonck, Mikaela	2014
Störningar av ljus och ljud: posthumanistisk agens och etik i Bret Easton Ellis <i>Less than zero</i> och <i>Imperial bedrooms</i>	Grönqvist, Adrian	2015
Stadens kallelse: <i>Atómstöðin</i> av Halldór Laxness – en modernistisk storstadsroman på Island	Scholz, Jörgen	2015
Implicit litterär kanon i finlandssvenska gymnasier: en kartläggning av textanvändning i undervisning i modersmål och litteratur	West, Jessica	2015
Flickskap bortom normativa livslinjer: queera frizoner i två svenska ungdomsromaner från 2011	Öberg, Janina	2015
Det normbrytande bokpaketet: mottagandet av genusmedvetna bilderböcker hos daghemsbarn och personal	Andberg, Ida	2016
"Gud, vilken underbar värld vi förstörde ...": en ekokritisk analys av Dmitrij Gluchovskijs postapokalyptiska romaner <i>Metro 2033</i> och <i>Metro 2034</i>	Laukka, Samuli	2016
"Vad spelar det för roll vem som berättar?": en narratologisk studie av berättaren i Sara Stridsbergs <i>Drömfakulteten</i>	Laukkanen, Satu	2016

Sagan förflyttad till nutiden: en komparativ karaktärsanalys av adaptationen av <i>Once upon a time tale: reawakened</i>	Peltoniemi, Jessica	2016
Skingrande kroppslighet: i Malin Kiveläs <i>Du eller aldrig</i> och Sanna Tahvanainens <i>Bär den som en krona</i>	Perera, Ylva	2016
Saknad efter en tid som flytt: modernitetens inverkan på karaktärerna i Haruki Murakamis romaner <i>Norwegian wood</i> och <i>Den färglöse herr Tazaki</i>	Brink, Sophia	2017
Magiskt skimmer och grå verklighet: idyllskapande och idyllbrytande i två romaner av Sven-Olof Högnäs	Ekfors, Kristoffer	2017
Att röra sig i det kusliga: gotisk rumslighet i Shirley Jacksons <i>We have always lived in the castle</i>	Wickholm, Frida	2017
Rörelser i ljudtexten: en intermedial studie av Monika Fagerholms novell "Arielles första kärlek"	Ylöstalo, Hanna	2017
Nyheter, fast på ett annorlunda sätt: Den implicita barnpubliken i nyhetsprogrammen <i>Lilla Aktuellt</i> och <i>Lasten uutiset</i>	Pollesello, Sara	2018
Ättondeklassares visuella läskunnighet: En analys av elevers tolkningsarbete av Shaun Tans grafiska roman <i>Ankomsten</i>	Andersson, Hanna-Madeleine	2019
Glidningar i bilderboken: Litteraturredidaktiska angreppssätt i lärarstudenters sekvensplaner kring temat flykt utgående från <i>Systemen från havet</i> .	Nygård, Louise	2019
Att rapportera om en kärnkraftsolycka: Berättarröster och toxisk diskurs hos Aleksisjevitj, Lindberg och Lundström	Nyqvist, Pontus	2019
Rumslighet i finlandssvensk kriminallitteratur: Småstadsskildringen i Eva Frantz <i>Blå villan</i> och Monika Fagerholms <i>Lola uppochnar</i>	Sandbacka, Ronja	2019
Jag längtar också till en fridens boning: Karaktärsutveckling i Aleksis Kivis roman <i>Seitsemän veljestä</i>	Willberg, Annika	2019
Ekande tomhet och skärande rundgång: Sjukdomens tid och rum i Ann Heberleins <i>Jag vill inte dö, jag vill bara inte leva</i> och Kristian Lundbergs <i>Dagar bland skuggor, träd och vatten</i>	Ekstam, Sofia	2020
"Den här morgonen är världen stoft och aska, men den är inte tömd på hopp." Vatten, rumslighet och utopisk potential i två ekodystopier	Pettersson, Rebecca	2020
"wonderful things are passing you by": Gestaltning av ångest och depression i Shaun Tans <i>The Red Tree</i>	Rudnäs, Ester	2020

"Hon går dit hon inte får gå och gör det som är omöjligt": En ekofeministisk studie av förklädning och utveckling i Maria Turtschaninoffs <i>Anaché: Myter från akkade</i>	Åberg, Malin	2020
"Vackra flickor behöver inte betala": Kläder, performativitet och mellanförskap i Johanna Holmströms <i>Asfaltsänglar</i>	Demir, Nina	2021
Toner av förändring: Rickard Eklunds dialektsånger som samhällskommentar på albumet 1. (ätt)	Eklund, Miranda	2021
"En vacker dag har vi vänt så många blad att ingenting av det här har hänt": Om våldtäktsnarrativ i Monika Fagerholms <i>Vem dödade bambi?</i>	Geust, Miranda	2021
"It's about machines like me and people like you and our future together": Relationen mellan människa och robot i Ian McEwans <i>Machines Like Me</i> (2019)	Gröning, Jessica	2021
Stora frågor för små medborgare: politik och didaktik i Annika Elmqvists <i>Sprätten satt på toaletten</i> (1970) och Sami Saides och Sven Nordqvists <i>Åta gräs</i> (2019)	Orre, Isabelle	2022
Den senmoderna flanösen: Nomadisk rörlighet i Sara Stridsbergs <i>Darling River</i> (2010) och Hannele Mikaela Taivassalos <i>In transit</i> (2016)	Kronqvist, Johanna	2022
Edith Södergrans poesi lever vidare: En intermedial analys av Clara Dackenberg och Kristina Sigunsdotters <i>Landet som icke är</i> och Molly Sandéns "Jag e (vierge moderne)"	Kotkamaa, Victoria	2022

- Andersson, Hanne-Lore (2008): *Doxa & debatt. Litteraturvetenskap runt sekelskiftet 2000*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Biström, Anna (2021): "Forskarnas favoriter och det stora outforskade. En grovgenomgång av finländska skönlitterära författare på svenska 1830–1930 och deras synlighet i databasreferenser och sekundärlitteratur", *Sammlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 142, s. 188–239. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-469532>.
- Biström, Anna (2022a): "Databasernas synliga, osynliga och synliggjorda. Genusperspektiv på Finlands svenskspråkiga litteratur 1830–1930", *Tanke/världar. Studier i nordisk litteratur* tillägnade Kristina Malmio (Nordica Helsingiensia 61), red. Hilda Forss, Hanna Lahdenperä & Julia Tidigs. Helsingfors: Finskugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet, s. 242–262. <https://doi.org/10.31885/978951515069>.
- Biström, Anna (2022b): "Den närläsande litteraturvetenskapens möten med siffror och maskiner – och ett forskningsexempel utifrån finländsk litteratur på svenska mellan 1830 och 1930", *Finsk Tidskrift* (3–4), s. 85–95. http://www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2022/06/FT_3-4_2022_webb_highres.pdf [hämtat 15.1.2025].
- Biström, Anna (2023): "Kunskapsskapande och ämnesval. Lärodomsprov om äldre författare på svenska i Finland", *Sammlaren. Tidskrift för forskning om svensk och annan nordisk litteratur* 144, s. 99–142. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-523147>.
- Bode, Katherine (2014): *Reading by Numbers: Recalibrating the Literary Field*. London, New York & Delhi: Anthem Press.
- Bode, Katherine (2018): *A World of Fiction: Digital Collections and the Future of Literary History*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bohlin, Anna (2013): "Snövit tur och retur", *Fält i förvandling. Genusvetenskaplig litteraturforskning*, red. Eva Heggstad, Anna Williams & Ann Öhrberg. Möklinta: Gidlunds förlag, s. 88–89.

- Davidson, Arnold I. (2003): "Introduction", Michel Foucault, *"Society Must Be Defended". Lectures at the Collège de France 1975–1976*. New York: Picador, s. xv–xxiii.
- Ekelund, Bo G. (2015): "Citing the world: A geometric data analysis of Swedish literary scholars' use of foreign critical resources", *Poetics* 55, s. 60–75. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2015.11.003>.
- Elliott, Jane (2023): "Constructing gender and understanding inequality in qualitative and quantitative research". (Keynote, gästföreläsning), arrangerad av Helsinki Inequality Initiative & Institutet för Humaniora och Samhällsvetenskap vid Helsingfors universitet, 9.6.2023.
- Forslid, Torbjörn & Ohlsson, Anders (2007): *Hamlet eller Hamilton? Litteraturvetenskapens problem och möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Foucault, Michel (2003): *"Society Must Be Defended". Lectures at the Collège de France 1975–1976*. New York: Picador.
- Gustavsson, Michael (2005): "Litteraturteorins expansion. Svenska doktorsavhandlingar i litteraturvetenskap 1976–1995", *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1975* (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 25), red. Bengt Landgren. Uppsala: Uppsala universitet, s. 449–623.
- Hosiaislouma, Yrjö (1998): "Kotimainen kirjallisuus/Suomen kirjallisuus", Yrjö Hosiaislouma, Päivi Mehtonen & Raisa Niemi, *Kirjava aika. Tampereen yliopiston Taideaineiden laitoksen vaiheita* (Taideaineiden laitoksen julkaisuja 1), Tampere: Tampereen yliopisto, s. 33–60.
- Jordheim, Helge (2018): "The Printed work as a Site of Knowledge circulation. Dialogues, systems, and the Question of Genre", *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge*, red. Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar & Kari Nordberg. Lund: Lund university, s. 232–253.
- Helsingfors universitet: "Avhandling och mognadsprov i magister och licentiatprogrammen". <https://studies.helsinki.fi/instruktioner/artikel/avhandling-och-mognadsprov-i-magister-och-licentiatprogrammen> [hämtat 9.8.2023].

- Helsingfors universitet: "Magisteravhandling i nordisk litteratur (30 sp)". <https://sisu.helsinki.fi/student/courseunit/otm-983a3b-ce-5bbf-4125-93f8-ad5f81f39558/brochure> [hämtat 9.8.2023].
- Helsingfors universitet: "Nordisk litteratur". <https://www.helsinki.fi/sv/humanistiska-fakulteten/forskning/vetenskapsomraden/finsk-ugriska-och-nordiska-sprak-och-kulturer/nordisk-litteratur> [hämtat 15.8.2023].
- Holm, Birgitta (2013): "Litteraturvetenskaplig genusforskning i går och i morgon", *Fält i förvandling. Genusvetenskaplig litteraturforskning*, red. Eva Heggestad, Anna Williams & Ann Öhrberg. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Lappalainen, Päivi (1990): "Isän ääni. Kirjallisuushistoriamme ja patriarkaalinen ideologia", *Marginaalista muutokseen. Feminismi ja kirjallisuudentutkimus*, red. Pirjo Ahokas & Lea Rojola. Turku: Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, s. 71–95.
- Larsson, Lisbeth (2013): "Historieskrivningens utmaningar". *Fält i förvandling. Genusvetenskaplig litteraturforskning*, red. Eva Heggestad, Anna Williams & Ann Öhrberg. Möklinta: Gidlunds förlag, s. 31–39.
- Lassén-Seger, Maria (2023): "Befria barnlitteraturen ur databasskuggan. Den digitala arkivforskningens möjligheter", *Finsk Tidskrift* (3–4), s. 71–84. http://www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2023/12/FT_3_4_2023_PRINT.pdf. [hämtat 15.1.2025].
- Malm, Ulf (2005): "När litteraturhistoria med poetik blev litteraturvetenskap. Påbyggnadsuppsatser i ämnet vid Uppsala institutionen 1965–1975", *Universitetsämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1975* (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 25), red. Bengt Landgren. Uppsala: Uppsala universitet, s. 393–448.
- Malmio, Kristina (2020): "Finland-Swedish Minority Literature: Social, Economic, Cultural and Literary Aspects", *Ways of Being in the World: Studies on Minority Literatures*, red. Johanna Laakso. Wien: Praesens verlag, s. 29–47.
- Nordenstam, Anna (1996): "Forskning i långsam förvandling. Kvinnliga litteraturhistoriker i belysning", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 25(3–4), s. 76–88.

- Nordenstam, Anna (2013): "Money, money, money! Om pengars och platserns betydelse för den tidiga kvinnolitteraturforskningen i Sverige", *Fält i förvandling. Genusvetenskaplig litteraturforskning*, red. Eva Heggstad, Anna Williams & Ann Öhrberg. Möklinta: Gidlunds förlag, s. 40–49.
- Parente-Čapková, Viola (2022): "Kirjallisuudentutkimus ja filologia", *Avain. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* (4), 42–53. <https://doi.org/10.30665/av.125063>.
- Pettersson, Torsten (2021): "Litteraturvetenskapen i framtiden. Från kanoncentrerad subaltern till litterärt medveten samhällsaktör", *Tidskrift för litteraturvetenskap* 51 (3–4), s. 246–265. <https://doi.org/10.54797/tfl.v51i3-4.1675>.
- Rahikainen, Agneta (2010): "Runeberg, männen och fosterlandet. Några synpunkter på Svenska litteratursällskapet och Runebergskulten", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 85, s. 247–262.
- Ronne, Marta (2005): "Kvinnliga studenter i litteraturhistoria 1900–1940. Studier, examina och kunskapssyn", *Universitetssämne i brytningstider. Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1975* (Acta Universitatis Upsaliensis. Historia litterarum 25), red. Bengt Landgren. Uppsala: Uppsala universitet, s. 625–704.
- Sarasin, Philipp (2011): "Was ist Wissensgeschichte?", *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der Deutschen Literatur* 36(1), s. 159–172. <https://doi.org/10.1515/iasl.2011.010>.
- Sevänen, Erkki (1994): *Vapauden rajat. Kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki: SKS.
- So, Richard Jean (2017): "All Models are Wrong", *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America* 132(3), s. 88–89. <https://doi.org/10.1632/pmla.2017.132.3.668>.
- So, Richard Jean (2021): *Redlining Culture: A Data History of Racial Inequality and Postwar Fiction*. New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/so--19772>.
- Varpio, Yrjö (1986): *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Vinge, Louise (1975): "Har litteraturforskningen en damavdelning?", *Lunds universitet meddelar* 16, s. 25–28.

- Voyant Tools. <https://voyant-tools.org/docs/#!/guide/about> [hämtat 25.5.2023].
- Williams, Anna (1997): *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 35). Möklinta: Gidlunds förlag.
- Witt-Brattström, Ebba (2013): "Kanonforskare och postfeminister", *Fält i förvandling. Genusvetenskaplig litteraturforskning*, red. Eva Heggstad, Anna Williams & Ann Öhrberg. Möklinta: Gidlunds förlag, s. 311–313.
- Åbo Akademi: "LIooBM79 Avhandling pro gradu i litteraturvetenskap, 30 sp", *Studiehandbok 2022–2024*. <https://studiehandboken.abo.fi/sv/kurs/LIooBM79/8352?period=2022-2024> [hämtat 9.8.2023].
- Åbo Akademi: "Huvudämnet Litteraturvetenskap". <https://www.abo.fi/amnen/litteraturvetenskap/> [hämtat 15.8.2023].
- Åbo Akademi: "Litteraturvetenskap – forskning". <https://www.abo.fi/litteraturvetenskap-forskning-och-forskare/> [hämtat 15.8.2023].
- Östling, Johan, David Larsson Heidenblad, Erling Sandmo, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg (2018): "The History of Knowledge and the Circulation of Knowledge. An Introduction", *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge*, red. Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar and Kari Nordberg. Lund: Lund university, s. 9–33.

Essäer

Litteratur och kvalitet – författaren som kom bort

Tage Kurtén

Författarens avsikt är helt ointressant!

Ungefär så skrev en recensent i början av år 2024 i *Hufvudstadsbladet*, i samband med ett replikskifte mellan hen och författaren som hen recenserat. Jag återkommer till denna recension mera i detalj i slutet av min essä.

Det, i mitt tycke, arroganta uttryckssättet här ovan läser jag som en illustration till den diskussion kring litterär kvalitet som flammade upp i Svenskfinland vintern 2023/2024. Den diskussionen tog sin start i två häften skrivna av författaren och förläggaren Ulrika Nielsen samt kritikern och docenten Fredrik Hertzberg. Häftena var utgivna av det finlandssvenska förlaget Ellips. I essäform diskuterade Nielsen och Hertzberg litterär kvalitet ur olika aspekter. Häftena recenserades i *Hufvudstadsbladet* och gav upphov till en diskussion, i första hand i Hufvudstadsbladets spalter, redigerad av tidningens litterära chef Ylva Perera. Efter att debattungen i *Hufvudstads-*

bladet släckts, fortsatte meningsutbytet i andra fora, bland annat i ett temanummer av tidskriften *Ny Tid* (1/2024). Tidskriften *Ikaros* (1/2024) kompletterade diskussionen med ett temanummer kring litteraturkritik. Diskussionen uppfattades av många som en debatt inom en rätt snäv grupp av litterära experter, vilka kallades ”gänget” av Trygve Söderling (2024). Diskussionen rörde sig kring två poler, den litterära texten och olika läsarreaktioner. Genom hela denna diskussion i det litterära Svenskfinland, saknade jag ett fokus på författaren. Det är ett fokus kulturjournalistik i Sverige lyckats bättra med, bland annat genom programmet *Babel* i Sveriges Television.

~

Under mina akademiskt aktiva år var jag universitetslärare och forskare i religion och livssyner. Ett område i vår kultur som intresserat mig är litteratur, speciellt i romanform. I olika berättelser avspeglar sig människors sätt att orientera sig i livet och världen. Inför sekelskiftet deltog jag och andra forskare i ett stort nordiskt forskningsprojekt – *Nordiska författares livsåskådning som facetter av det moderna*. Projektet samlade forskare med olika bakgrund. Genom alla mina år som lärare höll jag vidare en kurs kring kristendom, konst och kultur. Själv gjorde jag en intervjustudie kring livsåskådningar hos författare i Finland. Jag har bland annat lärt mig att litteratur innehåller så mycket mera än de frågor om litterär/estetisk kvalitet som tycktes stå i centrum för debatten vintern 2023/2024 i Svenskfinland.

En text kan naturligtvis vara intressant för formens och den vackra språkanvändningens skull. Men för många av oss läsare är själva innehållet minst lika intressant som form och språklig skönhet. Textens förmåga att fänga in och förmedla tankeinnehåll och mening i form av handlingar och händelser har ett värde i sig. Det tankemässiga innehållet behöver inte primärt vara beroende av textens litterära, i betydelsen estetiskt högtstående, kvalitet. Textens inneboende meningsinnehåll är också en viktig sida av en texts litterära kvalitet i bred mening. För tolkningen av innehållet kan författaren vara av stor betydelse.

Vid en kvalitativ bedömning av ett litterärt alster får man vara öppen, och låta många blommor blomma. Den som inte gör det

verkar utgå ifrån att det finns generella, allmängiltiga bedömningskriterier som kan ligga som grund för varje kvalitativ bedömning av ett verk. Med en sådan utgångspunkt riskerar bedömaren, såvitt jag kan se, att göra våld på det fria, litterära skapandet. En enskild bedömare kan nämligen i många fall vara avgörande för en boks framtid, kanske alldeles särskilt i en liten kultur som den finlands-svenska. Jag finner det därför viktigt att se att en maktaspekt alltid ingår i sammanhang som dessa.

~

När jag följde med diskussionen i Svenskfinland vintern 2023/2024 fick jag intrycket att mycket handlar om ett meningsutbyte inom en mindre grupp. Gruppen tycktes rätt långt förenas av en gemensam förväntning på vad som är bra litteratur, men med tillräckligt många betydelseskiftningar för att debatten skulle te sig meningsfull. Min läsning stöds av Trygve Söderlings (2024) kolumn i *Ny Tid* 1/2024 – med den talande rubriken ”Kvalitet är en fråga om gäng”. Diskussionen i Svenskfinland kunde i så fall uppfattas som en illustration till George Dickies kända institutionella konstsyn, uttryckt i sloganen *Vad som är konst bestäms av de institutioner som uppfattas som konst-institutioner*. Tillämpat på diskussionen vi studerar här kunde det lyda: Vad som är god litteratur bestäms av det litterära gänget.

Diskussionen om litterär kvalitet fick avslutningsvis en belysande kommentar av chefredaktör Janne Wass i temanumret av *Ny Tid*. Han pekade på att debatten handlat om att ta fram kriterier för litterär kvalitet. Och han frågade sig vems kriterier som lyfts fram, och för vem de lyfts fram – nog så viktiga frågor. Han fann vidare att tonen i debatten var offensiv – etablerade författare ville försvara sig, ville markera skillnad mellan litteratur och icke-litteratur. Wass (2024, 21) skriver: ”[L]itteraturens’ försvarare går till storms, om inte mot ’icke-litteraturen’, så åtminstone mot de krafter i samhället som upplevs ge ’icke-litteraturen’ företräde framom ’litteraturen’”. De mest framträdande rösterna såg, enligt Wass, fienden framför allt i kommersialismen. Det nyliberala samhällets betonande av ekonomisk lönsamhet framom allt annat skulle vara problemet.

~

En annan intressant röst i samma temanummer av *Ny Tid* möter vi hos Ingeborg Löfgren under rubriken "Ett försvar av det estetiska samvetet". Också hon ville begränsa inflytandet för marknadens logik. Löfgren hämtade sin egentliga poäng från tidigare nämnda texter av Nielsen och Hertzberg. I Löfgrens tolkning ville Nielsen och Hertzberg lyfta fram att vi inför skönlitteratur inte står inför något demokratiskt i den meningen att allt är lika bra. Löfgren (2024, 18) skriver: "Det demokratiska ligger i stället [dels] i kravet på tillgång till kvalitativ litteratur som måste säkras just genom att man inte låter marknaden ta hand om allt."

Så långt hade Löfgren närmast argumenterat för litterär kvalitet i någon slags objektiv mening, i front mot ekonomiska värden. Men då hon fortsatte blev också en annan poäng tydlig. Löfgren (2024, 18) hävdade, att det kvalitetsavgörande som det är frågan om pekar på varje enskild läsare:

[Det kvalitetsavgörande måste ytterst] vila hos den enskilda läsaren (professionell eller ej) i mötet med den enskilda texten. Kritikern kan öppna upp, hjälpa till, utgöra jämförelseobjekt, ge ord åt en ovan läsare. Men idén att kritikerns roll skulle vara att *säga åt* läsaren vad den ska tycka är ett missförstånd eller en karikatyr. Varje läsare måste axla det ansvaret själv, men kan bäst göra det i en kultur där detta värderande sker öppet, noggrant, ansvarsfullt, respektfullt, nyfiket.

Löfgren gav därmed över bedömningsföreträdet åt *varje* enskild läsare. I ett följande stycke fördjupade Löfgren ytterligare sitt resonemang. Hon liknade den estetiska bedömningen vid den moraliska, på ett i mina ögon viktigt sätt. Det estetiska omdömet individualiseras utan att därmed relativiseras. Genom att peka på samvetets roll i en människas liv åskådliggjorde Löfgren sin tanke. Samvetet är, enligt henne, något gemensamt för alla människor. Det är ett *samvetande* som håller oss samman. Men, och det är viktigt, det är samtidigt något enskilt. Varje människa måste individuellt göra bruk av just hens samvete. Vid konkreta moraliska dilemman har den enskilda att lita till sitt eget samvete.

Det är när Löfgren drog en parallell mellan det moraliska samvetets och det estetiska omdömet roll, som något, enligt min bedömning centralt, blev synligt: Förmågan att göra estetiska värdeomdömen gör oss alla till människor med sinne för estetik. Vi har, vad vi kunde kalla, ett estetiskt samvete. Men det estetiska samvetet

ger oss ingen objektiv måttstock för att fälla konkreta estetiska domar. Jag kan instämma i Löfgrens (2024, 19) slutsats: "[Var och en måste själva] axla det [estetiska samvetet] och bilda egna estetiska uppfattningar". Ytterst är i så fall varje läsare suverän. Tillgången på kvalitativ litteratur måste då säkras genom att bromsa, inte endast marknadskrafternas utan också enskilda kvalitetsbedömares inflytande. Löfgrens resonemang kräver att så många som möjligt skall ges möjlighet att själva ta ställning till litterär kvalitet. När Löfgren samtidigt såg det som ett missförstånd eller en karikatyr att någon kunde anse att en kritiker säger åt läsaren vad den skall tycka, undrar jag om hon inte missade något. Vi kan knappast förneka att bland annat recensioner innebär ett reellt hot mot en större bredd i vår finlandssvenska litterära kultur. Litterär diversitet kan i lika hög grad hotas av estetisk likriktning som av ekonomisk logik.

~

Kontentan av kvalitetsdiskussionen i Svenskfinland kring årsskiftet 2023/2024 kunde kanske komprimeras i tre starka faktorer som positivt eller negativt inverkar på möjligheten till en kvalitativt högtstående litterär kultur: ekonomisternas betonande av att litteraturen måste gå att sälja, det estetiserande gängets betonande av att en kvalitativt högtstående smalare litteratur måste ges utrymme, samt vanliga läsares försvar av, enligt det så kallade gänget, estetiskt mindre medvetna uppfattningar om vad som är läsvärt.

Vad jag trots allt fortfarande saknar är en fokusering på författaren och dennas betydelse för det litterära alstret. Så länge författaren lämnas utanför går något centralt för texten förlorat. Man förbiser att orden i en litterär text tyngs av det liv, de sammanhang, de tankar, de erfarenheter som fått författaren att gripa till pennan. Tolkningen och bedömningen riskerar att inte se, att verkligheten som öppnar sig genom texten blivit till i skaparens tankevärld. Bedömningen uppmärksammar inte att litteratur sist och slutligen handlar om en kommunikation mellan författaren och läsaren.

~

I det tidigare nämnda projektet *Nordiska författares livsåskådning som facetter av det moderna* lyfte vi vid sekelskiftet fram författarens betydelse vid tolkningen. Det kan kanske kännas självklart. Men utvecklingen inom litteraturforskningen under 1900-talet innebar att författarens betydelse allt mera nedtonats. I ett skede föll betoningen framför allt på texten i sig bort. Idag har den mer eller mindre professionella läsaren kommit att ges en allt starkare roll vid tolkning och bedömning av litterära texter. Det har gett möjlighet till samtidens åtskiljande mellan mera och mindre kvalificerade läsare och deras respektive betydelse.

En av det nordiska projektets ledare, litteraturprofessorn Torsten Pettersson från Uppsala, skrev om författar- och textcentrering vid tolkning av livsåskådningar i litteraturen på följande sätt:

Om man då tolkar endast texten betalar man ett dubbelt pris: man kan inte förutsätta samband mellan texter inom ett författarskap och man får svårigheter att relatera livsåskådningen till ett sociokulturellt sammanhang då författarens delaktighet i detta sammanhang inte kan användas som förbindelselänk. Om man å andra sidan tolkar texter endast som ett uttryck för författarens livsåskådning betalar man också ett dubbelt pris, fast av annat slag. Dels undertrycker man betydande delar av textens potential för mening och modern relevans; dels tvingas man i många stycken till en spekulativ extrapolering från textens innebörd till det antagna författaruttrycket. Men de flesta tolkningar lyfter alltså [...] fram en livsåskådning som inte stabilt kan tillskrivas vare sig författaren eller texten – den är förlagd än till den ena, än till den andra instansen. (Pettersson 2003, 22)

Pettersson talar endast indirekt om läsaren. Han ger i stället, till skillnad från den debatt jag startat med, utrymme för författaren. Debatten i Svenskfinland vintern 2023/2024 behandlade till synes den litterära texten i sig (dock väldigt lite utifrån någon specifik text!). Men om den debatten studeras, och särskilt ifall man läser debattinlägg kring kritikerns roll i *Ikaros* specialnummer om litteraturkritik, blir det tydligt att inläggen i hög grad gäller läsaren och hans olika förutsättningar att tolka och bedöma det hen läser. Vissa läsare är enligt den debatten bättre utrustade att bedöma bra och dålig litterär kvalitet. Men författaren tycks spela en underordnad roll.

~

Den som, likt recensenten jag anspelade på i essäinledningen, anser sig kunna strunta i författarens avsikter, lämnar en viktig dimension obeaktad. Det här gäller speciellt böcker skrivna i nuet av nu levande författare. Vad kan hända ifall författaren glöms bort? Jag skall peka på två saker. Bedömarens av en bok kommer att behandla texten utan känsla för personen bakom denna. Som en följd av det här kommer vidare också intresset för frågan varför en författare skrivit just så som hen gjort att saknas. Vi kan ha olika åsikter angående verksamheten att vara författare i meningen att man skriver, ofta fiktiva, texter för att ge dem offentlighet. Men låt oss utgå ifrån en nu levande person som under en längre tid flitigt ägnat sig åt att skriva, gjort det bland annat för att hen vill tillföra världen och kulturen (presumtiva läsare) något nytt – kanske något tankeväckande, något känslomässigt engagerande, en stund av förströelse och avkoppling eller något annat.

I vår kultur finns det en rad instanser som i hög grad har en ny texts framtida öde i sina händer. Det är bland annat förlagsredaktörer och –lektörer, mer eller mindre professionella kritiker, kulturchefer inom massmedia, bibliotekariär och bokhandlare. Har då inte dessa både rätt och skyldighet att avge omdömen om den nya texten? Mitt omedelbara svar är ja, men svaret är inte obetingat. Den som bedömer ett samtida verk gör det aldrig enbart som ett ställningstagande till texten i sig. Bakom texten finns alltid författaren. Den läsare som glömmer att det faktiskt finns en, i vanliga fall allvarligt syftande, annan människa bakom formuleringarna, kan (tillåta sig att) behandla texten som vilket föreliggande objekt som helst. Hen glömmer då lätt att det i varje text ligger något av skribenten själv.

Under mina universitetsår märkte jag vilket personligt engagemang varje studerande lägger i uppsatser och analyser när dessa läggs fram vid gemensamma kursträffar och seminarier. För en universitetslärare är det viktigt att fostra studerande till att förhålla sig med stor respekt till kamraternas försök att skriva (i det fallet vetenskaplig) text. Den som skriver lägger något av sig själv i händerna på sina läsare. Den tillit till läsarna som skribenten därmed visar fungerar enligt filosofen och teologen Knud E Løgstrup (1991) som ett moraliskt krav på läsaren. En student har till exempel i sin uppsats efter bästa förmåga kopplat ihop fakta med egna

bedömningar av fakta. Medstuderande ställs i ett seminarium inför ett moraliskt krav att behandla det skrivna med varsamhet och respekt. Det viktiga ligger i att texten som bedöms är skriven av en medmänniska. Det här är centralt i vetenskapliga sammanhang, trots att vi där i hög utsträckning har objektiva kriterier för att bedöma värdet av argumentation och fakta i texterna som framläggs. Objektiva argument ger trots allt inte läsaren någon rätt att, bildligt talat, sätta sig på studenten i fråga.

Som jag ser det är upphovspersonen ännu viktigare när det gäller litteratur som konst, där författaren har frihet att skapa egentligen vad som helst. Varje läsare har visserligen rätt att ge uttryck åt sin personliga bedömning eller tolkning av texten. Det avgörande är *hur* hen ger uttryck åt sin tolkning eller bedömning. Hur hen gör det visar hur hen moraliskt svarar an på författaren. Den moraliska aspekten kan ingen bedömare av ett litterärt alster svära sig fri ifrån.

~

Ett sätt att förhålla sig till konstnärliga verk, oberoende av om det handlar om litteratur, bildkonst, musik eller annat, är att se konst som ett helt eget område i människans erfarenhetsvärld. Med slagordet *konst för konstens skull* har man, som känt, understrukt tanken att all konst finns till i sin egen rätt. Att vi ger utrymme för konst behöver då inte motiveras med något utanför konsten.

Betydelsen av en konstnärlig produkt, efter att konstnären gett den offentlighet, kan vara lika mångfacetterad som antalet betraktare, läsare eller lyssnare. Sällan stannar vi enbart vid konstverket (det litterära verket) i sig. Det är snarare sannolikt att vi uppfattar att en artefakt som talar till oss får en mening framför allt då den pekar utöver verket i sig.

Min lärare i filosofi under studietiden, Lars Hertzberg, formulerade det på ett sätt som jag fortfarande finner upplysande.

Att konsten har en plats i vårt liv står i nära samband med, att vi måste lära oss att varsebli. Om ett verk eller ett framförande har någonting att ge oss, är detta inte i huvudsak en fråga om njutning, eller en fråga om att verket följer gällande konventioner. Det är till en viktig del en fråga om, att verket, framförandet, öppnar våra ögon för nya sätt att

gestalta verkligheten. Den som ägnat sitt liv åt konstnärligt skapande har kanske framför allt velat slå vakt om människans förmåga att se, höra, känna, alltså om att dessa förmågor hålls vid liv, vilket betyder att de förblir öppna.” (Hertzberg 2014, 314.)

Mitt intryck av diskussionen i Svenskfinland 2023/2024 är att den missat något av poängen i citatet ovan. Den som frågar hur en författare genom sitt alster ”velat slå vakt om människans förmåga att se, höra, känna” kan knappast stanna vid talet om litterär kvalitet hos verket i sig. En sådan läsare förbiser inte heller betydelsen av författaren.

När vi ser på texten som en bärare av mening blir också en öppenhet mot författaren meningsfull. Verket får mening som en kommunikation mellan författaren och läsaren. Texten ses som ett led i mänsklighetens pågående samtal kring vad det vill säga att vara människa i den värld och i det samhälle som vi är en del av. Det kunde betyda att varje nytt bidrag mottas med tacksamhet, som en utmaning att förstå såväl texten som vad den skapande rösten bakom texten kan ha att säga.

En (professionell) kommentar till en litterär text som, förment objektivt, vill slå fast vad som är (kvalitativt) bra eller dåligt riskerar att försnäva tolkningsutrymmet inför texten. Texten ses med tolkarens ögon och möjligheten att författaren skapat något eget och nytt riskerar att gå förlorad. Det här hindrar inte att olika aktörer har rätt och möjlighet att analysera och kommentera texten. Men av det följer inte något mandat att normativt styra andra läsaressätt att förhålla sig till texten.

~

Genom åren har jag läst många exempel på professionella kommentarer till litterära texter. Många kritiker gör ett bra jobb. Kommentarererna tjänar då som vägledande inlägg kring en aktuell text. Men vi möter också exempel i annan riktning. Det händer att en person i en maktposition kommer med normativa, ofta negativa ställningstaganden. Den formen av normerande maktutövning får lätt oförutsebara, ofta negativa, konsekvenser för både verket och dess författare. Ämnet är aktuellt. I Sverige har författaren David Lagercrantz (2025) gett ut en, när detta skrivs pinfärsk, roman

där han, enligt en intervju i *Hufvudstadsbladet* (Ahlström 2025) gisslar sättet på vilket författare bemöts i det litterära Sverige. Själv har jag i en rätt nyligen utkommen roman (Kurtén 2023) fiktivt försökt gestalta maktspelet mellan olika aktörer i ett litterärt Svenskfinland. Jag skall nu ge några exempel på hur det faktiskt gått till i Finland, inom vartdera språkområdet.

År 2015 publicerade Saara Turunen sin första roman *Rakkauden hirviö*. I april det året ingick en recension i *Helsingin Sanomat*, av en av dess stjärnkritiker Antti Majander. Rubriken och tonen i Majanders (2015) recension är från början nedgörande. Trots att en vanlig läsare också kan se ljusglimtar mot slutet av recensionen, kan läsaren förstå att författaren själv kunnat känna sig totalt nedtryckt. *Helsingin Sanomat* gav henne visserligen senare i november samma år pris som årets bästa debutant. I Turunens följande bok *Sivubenkilö* (2018) kan vi autofiktivt läsa om hur en författare i jagform reagerar på en recension av sitt förstlingsverk i *Helsingin Sanomat*. Ett halvt år av författarens liv förflyter som i dvala. Det är inte oviktigt att kritikern i det verkliga fallet behandlade en bok som en samtida levande människa skrivit och publicerat. Och vi kan fråga oss huruvida priset rättfärdigar sågningen ett halvt år tidigare?

Arttu Seppänen, en annan kritiker i samma tidning skapade våren 2023 en läsarstorm då han utdömde konståkaren Kiira Korpis (2013) lyrikverk *Hyppää vaan!*. Seppänen (2013) skriver: "Nämä niin kutsutut runot perustuvat ajatukseen, että kun sivulle lisää vähän sanoja, niin niistä tulee automaattisesti runoja", vilket kunde översättas till: dessa så kallade dikter bygger på tanken att när några ord placeras på en sida blir de automatiskt en dikt. Utgivningsförlaget Otava ansågs vara ansvarslöst. Vem har rätt att ta ställning på det här sättet och på vilka grunder? Korpis bok talade kanske med sitt okonventionella språk till dagens ungdomar. Och med tanke på läsarintresset är det inte oviktigt vem som skrivit. Författaren kan inte tänkas bort. Och vem har mandat att försöka tysta henne?

Nalle Valtiala, en finlandssvensk författare, har gett ut ett tjugotal böcker inom olika genrer. Hösten 2023 gav han ut *Action 100*. Boken betecknar Valtiala (2023) som en pikaresk, en skälmroman som bygger på den unga vuxna Vanessas brev till väninnan Karin. Breven handlar om hur Vanessa och bästisen Anna deltar i en aktion där målet är att samla klädespersedlar av så många

män som möjligt. En rad fantastiska förvecklingar möter läsaren. Som läsare kan man förstås förhålla sig på många olika sätt till boken. Den recenserades i *Hufvudstadsbladet* i början av januari 2024 av Jorunn Lavonius. Lavonius är samtidigt den recensent jag anspelade på i essäinledningen. Hon tyckte uppenbart illa om bokprojektet, inte minst, verkar det, för att Valtiala skriver i jagform ur en ung kvinnas perspektiv. Den negativa läsningen syns inte minst i Lavonius (2024a) slutord: "Även om romanen på sina ställen har humoristisk potential, är jag både äcklad och lättad att det äntligen är över, när jag slutligen slår igen boken."

I vår skönlitterära värld anses det ofta opassande att bemöta kritiska recensioner. Som barn av en vetenskaplig kultur känns det här för mig närmast obegripligt. Inom forskningen försöker vi åtminstone ge varje skribent möjlighet att försvara sin text mot kritik. I avsaknad av den möjligheten blir en nedgörande kritik rena avrättningen av, oftast, försvarslösa individer – vilket Saara Turunen åskådliggjorde i sin bok. Valtiala är (lyckligtvis) en luttrad skribent, som inte drog sig för att gå i svaromål i samma tidning några dagar efter recensionen (Valtiala 2024). Argumenten i Valtialas svaromål vinner dock inget gehör hos Lavonius. När hon några dagar senare bemöter Valtialas text håller hon i sin kolumn fast vid sitt utdömande av boken. Lavonius (2024b) avslutar texten: "Och även om författaren menar att 'försöka duger', så är det mitt jobb som kritiker att bedöma dessa försök. I detta har jag bara det skrivna och dess kvalitéer att utgå från. Författarens avsikt är för mig därför totalt ointressant."

~

Ju mera den kvalitativa bedömningen av litterära alster riktar in sig på texten i sig, desto mera tycks det handla om en relation mellan text och läsare. Som livssynsforskare finner jag däremot, liksom tidigare citerade Torsten Pettersson, att författaren har en betydande roll som inte får lämnas bort. Genom författarens filter får det texten handlar om möjlighet att ta form. Vad den gestaltningen förmedlar kan vara minst lika viktigt och värdefullt, som den estetiska kvalitet som debatten i Svenskfinland 2023/2024 tycktes handla om.

När vi försöker förstå de livsorienteringar som en författare förmedlar är den litterära textens estetiska kvalitet av underordnad betydelse. Viktigare är de syner på bland annat samhälle, kultur, individens livsvillkor som texten väcker till liv. Det är då inte likgiltigt *vem* som skriver. Vad hen skriver riskerar ofta att gå förbi, ifall man, som Lavonius inför Valtias bok, stannar vid sin egen omedelbara läsning. Att fråga efter vad som, hos textens författare, ligger bakom meningarna i texten är inte av underordnad betydelse.

~

För att ytterligare peka på författarens betydelse vill jag lyfta fram ett för många känt författarskap. Jan Guillou är en bästsäljande författare som sällan vunnit kritikernas bifall för en högtstående litterär kvalitet. Men den som läser honom, med ögonen öppna för den samhällskritik och de moraliska insikter som han i romansvit efter romansvit gestaltat, kan se annorlunda. Personligen slås jag gång på gång av hans förmåga att kritiskt fånga in en rad självklara, ofta omedvetna, tanke- och värdeförutsättningar i våra samtida nordiska samhällen.

Hans thrillersvit om den svenska agenten Carl Hamilton avslöjar till exempel våldet som ständigt närvarande och accepterat i vår tid. Samtidigt blir kontentan av Hamiltonserien att våld aldrig är en lösning på lång sikt. Den tredelade serien om tempelriddaren Arn utmålar bland annat det ihåliga i Sverigedemokraternas främlingsfientliga nationalism. Och både i hans släktkrönika *Det stora århundradet* och i flera andra böcker gisslar han de verkligt rikas position i Sverige. Flera exempel kunde ges.

Guillou är en benådad berättare. Han är också en författare som tycks ägna mycket tid till forskning inför sina böcker. Samtidigt lyckas han i sitt författarskap gestalta både djupgående självklarheter och individuella, goda och dåliga egenskaper hos människor i de liv som idag levs. Det ger hans litterära insats en kvalitet som inte i första hand är beroende av de aspekter som den finlandssvenska debatten om litteratur och litterära kvaliteter 2023/2024 tycktes se som speciellt viktiga. Utan kännedom om Guillous personliga, samhällspolitiska engagemang kan stora delar av böckernas samhällskritiska och moraliska poänger gå läsaren

förbi. Kvar står visserligen en rad underhållande och fängslande berättelser, ett värde i sig, men samtidigt missar läsaren lätt andra intressanta aspekter.

Genom en fokusering på författare och på innehåll får den litterära texten en rad andra kvaliteteter än lingvistisk virtuositet eller språklig pregnans. Med det vill jag inte förneka att formen också kan ha betydelse för en kvalitativ bedömning.

~

Vi återvänder till meningen som inledde den här essän. *Författarens avsikt är helt ointressant!* Jag fann uttryckssättet arrogant. Och jag vill nu tillägga att det, i mina ögon, avspeglar en anda som riskerar att begränsa litteraturens möjligheter att erbjuda oss läsare nya sätt att förstå och förhålla oss till mänskligt liv.

Bibliografi

- Ahlström, Kristofer/DN (2025): "David Lagercrantz: Många författare är fega – de säger inget som kan äventyra deras försäljning", *Hufvudstadsbladet* 9.3.2025, s 28–29.
- Hertzberg, Lars (2014): "Kring ryktena om kritikens överflödighet" – odaterat manuskript citerat i Kurtén, Tage (2014): *På väg mot det postsekulära. Tankar under femton år*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Studies in Systematic Theology and Worldviews 2, s 9.
- Korpi, Kiira (2023): *Hyppää vaan!* Helsinki: Otava.
- Kurtén, Tage (2023): "När skönheten kom till byn..." *Mordet på den öppna kulturen?* Nykarleby/Vasa: Labyrinth Books.
- Lagercrantz, David (2025): *Post mortem. En bär skulden den andra skammen*. Stockholm: Norstedts.
- Lavonius, Jorunn (2024a): "Stereotyper kan förstärkas fastän man driver med dem", *Hufvudstadsbladet* 10.1.2024, s 22.
- Lavonius, Jorunn (2024b): "Författarens avsikt är för mig totalt ointressant", *Hufvudstadsbladet* 19.1.2024, s. 29.
- Löfgren, Ingeborg (2024): "Ett försvar av det estetiska samvetet", *Ny Tid* 79(1), s. 16–19.

- Løgstrup, Knud E. (1991, 2. uppl., 2.utg.): *Den etiske fordring*. Copenhagen: Gyldendal.
- Majander, Antti (2015): ”Tylsän lehmän tahdissa”, *Helsingin Sanomat* 26.4.2015 s. C17.
- Pettersson, Torsten (2003): ”Livsåskådningar i skönlitteraturen – författarcentrering eller textcentrering?”, *Att fånga världen i ord. Litteratur och livsåskådning – teoretiska perspektiv*, red. Carl Reinhold Bråkenhielm & Torsten Pettersson. Skellefteå: Artos och Norma bokförlag, s. 11–23.
- Seppänen, Arttu (2023): ”Kiira Korven runokirja on surkea, ja sen julkaiseminen on suorastaan vastuutonta.” *Helsingin Sanomat* 21.3.2023.
- Söderling, Trygve (2024): ”Kvalitet är en fråga om gäng”, *Ny Tid* 79(1), s. 24–25.
- Turunen, Saara (2018): *Sivuhenkilö*. Helsinki: Tammi.
- Valtiala, Nalle (2023): *Action 100*. Hangö: Litorale.
- Valtiala, Nalle (2024): ”Författare av min kaliber saknar självbevarelseinstinkt”, *Hufvudstadsbladet* 13.1.2024, s. 29.
- Wass, Janne (2024): ”Litteraturdebatten är egentligen en samhällsdebatt”, *Ny Tid* 79(1), s. 20–23.

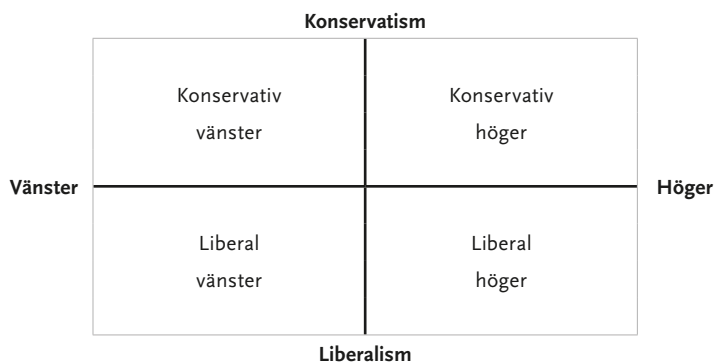
En ny vänsterkonservatism?

Andreas Fagerholm

Konflikten mellan arbete och kapital – manifesterad genom den politiska kampen mellan en övervägande socialdemokratisk vänster inriktad på aktiv omfördelning och en borgerligt sinnad höger orienterad mot ekonomisk självreglering – var länge den dominerande konfliktlinjen i västeuropeisk politik. Den stadigt ökande betydelsen av kultur och identitet har dock gett upphov till en konfliktstruktur som allt tydligare är tvådimensionell. Utöver en huvudsakligen (socio)ekonomisk vänster–högerdimension talar man idag även om en (socio)kulturell konflikt där (liberalt) värnande om individuella friheter samt etnisk och kulturell diversitet ställs mot (konservativt) försvar av traditionell moral, lag och ordning samt kulturell konformism (Kriesi et al. 2008; 2012). Andra vanliga termer för denna konflikt – eller åtminstone nära synonymer – är postmaterialism–materialism (se exempelvis Inglehart 1977; 1990) samt GAL–TAN (gröna, alternativa och liberala (eller libertära) värderingar versus traditionella, auktoritära och nationalistiska synsätt (se till exempel Hooghe, Marks och Wilson 2002; Marks et al. 2006).

Såväl inom akademisk forskning som i mer populära sammanhang är det vanligt att illustrera dessa två konflikter medelst ett kartesiskt koordinatsystem där den socioekonomiska vänster–

högerdimensionen placeras på x -axeln och den sociokulturella (liberalism versus konservatism) dimensionen på y -axeln (se figur 1 nedan). Grovt taget kan man hävda att den liberala vänstern – socialdemokratin, yttervänstern och stora delar av den gröna rörelsen – återfinns i kvadranten nere till vänster medan den liberala högern – (social)liberaler samt vissa gröna aktörer och även en del av de liberalkonservativa krafterna – håller till i den nedre högra kvadranten. I kvadranten uppe till höger huserar den konservativa högern: (den populistiska) ytterhögern, men även andra mer utpräglade konservativa politiska krafter. Kvadranten uppe till vänster är dock – i synnerhet i en västeuropeisk kontext (situationen ser något annorlunda ut i Central- och Östeuropa) – anmärkningsvärt tom; få politiska rörelser med nationell betydelse kan betecknas som genuint vänsterkonservativa.

Figur 1. Tvådimensionell konfliktstruktur

I denna essä riktas intresset mot det övre vänstra fältet i figuren. Essän inleds med en kort begreppslig och empirisk granskning av vänsterkonservatismen. Vad innebär vänsterkonservatism, och i vilken mån förekommer dylika idéer i dagens Västeuropa? Det övergripande intrycket är asymmetri: samtidigt som utbudet av vänsterkonservativa politiska aktörer är skvalt hyser en inte obetydlig andel av allmänheten alltså åsikter som med fog kan betecknas som vänsterkonservativa (van der Brug och van Spanje 2009). I det andra avsnittet av essän presenteras ett nyligt initiativ

som kan bidra till en justering av denna asymmetri – det tyska partiet *Bündnis Sahra Wagenknecht* (på svenska ungefär Förbundet Sahra Wagenknecht). *Bündnis Sahra Wagenknecht* betraktas här som ett indexfall: som ett ”standard-setting case” med förutsättning att etablera ”a practice to emulate or avoid” (Gerring 2017, 72).

Vänsterkonservatismen: utbud och efterfrågan

I förstone kan termen vänsterkonservatism te sig motsägelsefull: Hur förena en väsentligen progressiv idétradition med mer eller mindre utpräglat reaktionära synsätt? Det ska villigt medges att termen ingalunda är problemfri. Bland de alternativ som står till buds får den dock ses som minst dålig. Av de mest vanligt förekommande alternativen är termen vänsterauktoritarism tvetydig. Den antyder dessutom ett primärt fokus på politikens organisering snarare än på de idéer som styr densamma. Alternativ såsom vänsternationalism och vänsterpopulism lyfter upp idétraditioner som i någon mening är för specifika i sammanhanget: nationalism signalerar ett uteslutande fokus på frågor rörande nationell suveränitet och identitet medan populism indikerar att intresset huvudsakligen riktas mot frågor om demokratins funktion. Termen TAN-vänster (från traditionell, auktoritär och nationalistisk) är då bredare, men brister i resonans – den klingar inte bra (om betydelsen av resonans, se Sartori 1984, 22–28; Gerring 1999, 370–371). Termen illiberalism, till sist, blir alltmer populär men dess innebörd är ännu för oklar för att vi ska kunna prata om en illiberal vänster (för en begreppsdefinierande analys av illiberalism, se Laruelle 2022).

Med detta sagt väljer jag här att tala om vänsterkonservatism. Vänsterkonservatism innebär, för det första, en klar socioekonomisk vänsterposition – ett försvar av en omfattande välfärdsstat finansierad genom progressiv beskattning, ett förespråkande av reglerad ekonomi samt ett motstånd mot exploatering och ekonomisk ojämlikhet. Dessa ideal kombineras med, för det andra, konservativt präglade sociokulturella värderingar: en skeptisk inställning till kosmopolitiska synsätt, ett kritiskt förhållningssätt till immigration och mångkulturalism samt en övervägande positiv syn på traditionella värderingar och levnadsmönster. Härnäst följer

en kort kartläggning av utbudet av och efterfrågan på vänsterkon-servativ politik.

Utbudet av vänsterkonservativ politik är, som redan indikerats, knapert. I sina omfattande studier av politiska konfliktlinjer i Väst-europa observerar Kriesi et al. (2008; 2012) tre utbudspoler – en vänsterliberal, en högerliberal och en högerkonservativ. Någon vänsterkonservativ aktivitet av betydelse finner forskningen inte, i varje fall inte inom de etablerade vänsterpartierna; vänstern har, konstaterar de, ”resisted [the] temptation [to move] into [this] quadrant” (Kriesi et al. 2012, 124; se även Bakker et al. 2015; Martínez-Gallardo et al. 2023). En närmare granskning antyder att utvecklingen snarast gått i motsatt riktning. Både inom socialdemokratin och – kanske i ännu högre grad – inom yttervänstern har intresset för kulturell mångfald, liberal moral samt miljöskydd och tillväxtkritik ökat betydligt (Fagerholm 2017; Manwaring och Holloway 2022). Bland europeiska vänsterpartier med nationell representation kan på sin höjd de fortlevande marxist-leninistiska partierna i Portugal och (framför allt) Grekland betecknas som konsekvent (om än inte starkt) vänsterkonservativa (Keith och Charalambous 2016). På det hela taget är den västeuropeiska vänstern således mer utpräglat vänsterliberal än förmodligen någonsin tidigare.

Denna utveckling har lämnat det vänsterkonservativa fältet ”wide open for the populist right” (Kriesi et al. 2012, 124). Intresset för detta fält har dock varit begränsat också inom (den populistiska) ytterhögern. Vissa partier – här kan Sannfinländarna under Timo Soinis ledning nämnas (Arter 2010) – har förvisso försökt locka vänstersinnade väljare genom välfärdschauvinistiska ställningstaganden, men deras ekonomiska politik har på det hela taget förblivit suddig. Även om ytterhögerens intresse för ekonomisk politik är större än under tidigare årtionden, och även om de ideologiska positioneringarna möjligen är något mer vänsterlutande, så är ståndpunkterna vaga, budskapen tvetydiga och målsättningarna stundom rent motsägelsefulla (Rovny 2013; Rovny och Polk 2020). Ytterhögerpartierna är, med andra ord, alltså ”primarily [champions] of cultural conservatism”, och deras ekonomiska politik är ”strategically blurry” snarare än utpräglat vänsterorienterad (Rovny och Polk 2020, 264).

Bristen på vänsterkonservativa aktörer beror inte på en avsaknad av *efterfrågan*. Lefkofridi, Wagner och Willman (2014) räknar att omkring en fjärdedel av den västeuropeiska väljarkåren – något mer i vissa länder, något mindre i andra – förfogar över värderingar som är distinkt vänsterkonservativa. Eftersom dessa väljare ofta saknar möjlighet att rösta på partier som står dem nära blir de tvungna att ty sig till andrahandsalternativ. Vilken typ av partier de slutligen väljer avgörs av vilken konfliktdimension de finner mer viktig: de föredrar högerkonservativa partier om de fäster större vikt vid sociokulturella frågor, och de väljer vänsterliberala partier om de prioriterar socioekonomiska frågor. Senare forskning har även visat att vänsterkonservativt sinnade är mer benägna att helt avstå från att rösta än andra väljargrupper (Hillen och Steiner 2020).

Sammantaget kan det alltså konstateras att efterfrågan på vänsterkonservativ politik inte möts av ett motsvarande utbud. I många västeuropeiska länder står därmed många väljare utan naturlig representation: de tvingas välja mellan att lägga sin röst på ett suboptimalt alternativ eller att helt avstå från valdeltagande. Ett försök att adressera denna obalans är det relativt nygrundade tyska partiet *Bündnis Sahra Wagenknecht*. Initiativet är intressant av flera anledningar. Det är det första i sitt slag, det leds av en politiker med stark lyskraft och stor anhängarskara och det har grundats i ett av Europas största och mest inflytelserika länder. Partiet kan med fog ses som ett indexfall med potential att etablera en ny nisch inom västeuropeisk partipolitik. Nästa avsnitt erbjuder en något mer detaljerad presentation av *Bündnis Sahra Wagenknechts* politik.

Bündnis Sahra Wagenknecht som indexfall

Bündnis Sahra Wagenknecht etablerades hösten 2023 av ett antal personer med bakgrund inom (det vänsterliberala) yttervänsterpartiet *Die Linke*. I januari 2024 antog *Bündnis Sahra Wagenknecht* partistatus, och i skrivande stund (maj 2024) har omkring en fjärdedel (10) av *Die Linkes* ursprungligen 39 förbundsdagsledamöter hoppat över till partiet. Opinionsmätningar inför valet till Europaparlamentet 2024 ger *Bündnis Sahra Wagenknecht* ett stöd

på omkring 5–7 procent – en något större uppbackning än vad den vänsterliberala konkurrenten *Die Linke* uppbadar.

Partiets mest framträdande politiker är tvivelsutan grundaren och förgrundsgestalten Sahra Wagenknecht. Förbundsdagsledamoten (2009–) Wagenknecht är inte bara en av Tysklands mest uppmärksammade och populära politiker utan också en av de mest omstridda (Politbarometer 2024). Hennes ställningstaganden i frågor gällande Tysklands krigs- och pandemihantering (rysk-ukrainska kriget och covid-19) har uppfattats som kontroversiella, och även hennes syn på invandrings- och identitetspolitik har gått i otakt med det förhärskande vänsterperspektivet (för en kort resumé över Wagenknechts politiska värv, se Stokes 2024). Hennes kritik mot den samtida vänsterns, som hon upplever det, ideologiska irrfärd utmejslas tydligt i den provocativa kampanj- och stridsskriften *Die Selbstgerechten* (se Wagenknecht 2021). Där den traditionella vänstern drev klasspolitik för ekonomisk jämlikhet och social rättvisa hävdar Wagenknecht att dagens liberala livsstilsvänster i stället är fixerad vid frågor om etnicitet, kön och sexualitet samt vid människors levnadssätt och konsumtionsmönster. Denna livsstilsvänster är, enligt Wagenknecht, varken vänster eller liberal. Med sitt starkaste fäste bland de större städernas akademiskt utbildade medelklass saknar den kännedom om levnadsvillkoren för lägre samhällsskikt, och genom sitt fokus på det som skiljer snarare än på det som förenar bidrar den till splittring och förstärkning av olikheter snarare än till ökad likställdhet. Den arroganta attityden mot alla som inte omfattar livsstilsvänsterns världsbild bidrar till polarisering och intolerans snarare än till ömsesidig respekt och förståelse. I många människors ögon står denna vänster ”nicht mehr für Gerechtigkeit, sondern vor allem für Selbstgerechtigkeit” (Wagenknecht 2021, 13).

Bündnis Sahra Wagenknechts partiprogram är – i likhet med partiets program inför 2024 års val till Europaparlamentet (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a; se även 2024b) – i mångt och mycket en sammanfattning av de tankar som Wagenknecht torgförde redan i sin kampanjskrift. I frågor hemmahörande längs en socioekonomisk vänster-högerdimension intar *Bündnis Sahra Wagenknecht* en tydlig vänsterposition. Partiets verklighetsbeskrivning är härvidlag ytterst luguber. Tysklands offentliga infrastruktur

beskrivs som pinsamt vanvårdad och ojämlikheten i samhället som frapperande. Trots heltidsjobb klarar många inte av att leva på sina inkomster. Särskilt utsatta är småbarnsfamiljer, äldre och arbetslösa – grupper som tvingas leva i fattigdom samtidigt som samhällets mäktigaste aktörer tillskansar sig mer och mer resurser (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a, 2–3). Lösningen är, enligt *Bündnis Sahra Wagenknecht*, klassisk vänsterpolitik: investeringar i utbildningssystem, i offentlig infrastruktur samt i en kompetent och effektiv förvaltning. Partiet förespråkar en pålitlig och bred välfärdsstat samt ett stopp för privatiseringar och kommersialiseringar inom vård, omsorg och boende. Trygga anställningar, konkurrenskraftiga löner och goda arbetsförhållanden är likaså centrala komponenter i partiets välfärdsbygge samt viktiga förutsättningar för en konkurrenskraftig ekonomi. Vidare argumenterar man även för ett skattesystem som gynnar låginkomsttagare och hindrar storföretag och mycket rika privatpersoner från att fly sitt ansvar (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a, 3).

Den konservativa komponenten i *Bündnis Sahra Wagenknechts* ideologi är som tydligast i frågor gällande nation och invandring, identitets- och kulturpolitik samt miljöfrågor. Åtminstone de tre första av dessa politikområden kan klart hänföras till en sociokulturell konfliktdimension. Gällande invandring försvarar partiet asylrätten och hävdar att samexistens mellan olika kulturer kan berika. Migration kan dock inte lösa problem med fattigdom och global ojämlikhet, och okontrollerad tillströmning av invandrare måste stoppas för att undvika en överbelastning av tysk (och europeisk) infrastruktur (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a; 2024b). Partiet betonar integration och anpassning framom mångkulturalism och varnar för att en misslyckad integrationspolitik främst drabbar de som inte befinner sig på livets solsida (på tyska *der Sonnenseite des Lebens*; Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a, 4). Identitets- och kulturpolitiskt utmärks *Bündnis Sahra Wagenknechts* program av ett för den samtida vänstern atypiskt ointresse. Partiet bekänner sig inte till någon feministisk ideologi och håller på det hela taget låg profil i frågor om kön, sexualitet och identitet. Kritiken mot kränkhetskultur, konformitetryck och en allt smalare åsiktskorridor med kraftig reglering av människors språk och livsstil kan, åtminstone delvis, ses som en markering

mot en så kallad woke-vänster som upplevs både homogeniserande och inskränkt. Även i miljöfrågor går *Bündnis Sahra Wagenknecht* i otakt med den samtida vänstern. Partiet försvarar teknocentriska och pragmatiska lösningar på miljöproblem och vänder sig mot blind aktivism och åtgärder som gör människors liv dyrare och undergräver acceptansen för förnuftig miljöpolitik (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a, 2).

I övrigt märks framför allt partiets utrikespolitiska linje. *Bündnis Sahra Wagenknecht* förespråkar avspänning, maktbalans och internationellt samarbete, i Willy Brandts och Michail Gorbatsjovs anda (Bündnis Sahra Wagenknecht 2024a, 3). Detta förutsätter ett slut på kärnvapenrustning samt en ny global och europeisk säkerhetsarkitektur som bygger på multipolaritet snarare än på västlig (och framför allt amerikansk) hegemoni. Synen på det rysk-ukrainska kriget avviker kraftigt från det konventionella europeiska synsättet; kriget är, enligt *Bündnis Sahra Wagenknecht* (2024b, 14–15), ett ombudskrig mellan USA och Ryssland som i grunden orsakats av den västliga säkerhetsstrukturens (Natos) tondöva expansion och som endast kan nå en lösning genom dialog och förhandling (se även diskussionen i Patton 2024).

~

Sammanfattningsvis kan *Bündnis Sahra Wagenknechts* politik betraktas som tydligt vänsterkonservativ – den ekonomiska politiken är klart vänsterorienterad medan synen på invandring, identitet och miljö är influerad av konservativa perspektiv. Bortser vi från enstaka, måhända utdöende, kommunistpartier, tillfälliga utspel av socialdemokratiska och socialistiska partier samt ett flertal ytterhögerpartiers halvhjärtade flörtande med vänsterväljare så utgör *Bündnis Sahra Wagenknecht* det första seriösa försöket att lansera ett parti som tydligt distanserar sig från såväl den liberala vänstern som den konservativa högern och i stället utmejslar en tydligt vänsterkonservativ (och populistisk) profil.

Vilka är då partiets utsikter? Ur ett korttidsperspektiv är förutsättningarna att nå framgång tämligen goda. Den främsta orsaken till det stavas förmodligen Sahra Wagenknecht. Med sin personliga utstrålning och närapå ikoniska status torde hon kunna locka över

väljare både från den etablerade yttervänstern (*Die Linke*) och från ytterhögern (*Alternative für Deutschland*, AfD). Detta gäller särskilt i de östliga förbundsländerna, och särskilt bland politiskt alienerade (se Wagner, Wurthmann och Thomeczek 2023; Herold & Otteni 2024). Betraktar vi partiets valresultat under 2024 och värvintern 2025 är dock signalerna än så länge något motstridiga: goda resultat i valet till Europaparlamentet (6,2%) samt i delstatsvalen i Brandenburg (13,5%), Sachsen (11,8%) och Thüringen (15,8%) följdes av ett betydande bakslag i förbundsvalen där partiet med knapp marginal missade femprocentsspärren (4,9%).

I ett längre, och i ett bredare västeuropeiskt, perspektiv får utsikterna för *Bündnis Sahra Wagenknecht* – och för vänsterkonserverativ politik över lag – betraktas som osäkra. Även om en tydlig väljarbas finns, såväl i Tyskland som på många andra håll, är det oklart om och i vilken utsträckning dessa väljare är beredda att överge de befintliga politiska alternativen. Detta gäller särskilt den väljargrupp som prioriterar frågor om invandring, etnicitet och kultur högt och som funnit sig ganska väl till rätta i högerkonserverativa, nationalistiska, partier. Det är således högst oklart om vänsterkonserverativa alternativ har förutsättningar att bli bestående. De lanseringsförsök som eventuellt lyckas nå genomslag riskerar att på sikt marginaliseras i kampen med mer etablerade vänsterliberala partier eller sugas upp av en ytterhöger som i dagsläget är betydligt mer resursstark politiskt, organisatoriskt och medialt. I slutändan kommer de långsiktiga framgångarna för *Bündnis Sahra Wagenknecht* och andra vänsterkonserverativa partilanseringar att bero på förmågan att skapa en hållbar och distinkt politisk identitet som särskiljer partiet från de högerkonserverativa och vänsterliberala konkurrenterna.

Litteratur

- Arter, David (2010): "The breakthrough of another West European populist radical right party? The case of the True Finns", *Government and Opposition* 45(4), s. 484–504.
- Bakker, Ryan, de Vries, Cathrine, Edwards, Erica, Hooghe, Liesbet, Jolly, Seth, Marks, Gary, ... Vachudova, Milada Anna (2015): "Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey trend file, 1999–2010", *Party Politics* 21(1), s. 143–152.
- Bündnis Sahra Wagenknecht (2024a): "Unser Parteiprogramm", *Bündnis Sahra Wagenknecht*. https://bsw-vg.de/wp-content/uploads/2024/01/BSW_Parteiprogramm.pdf [hämtat 15.5.2024].
- Bündnis Sahra Wagenknecht (2024b): "Programm für die Europawahl 2024", *Bündnis Sahra Wagenknecht*. https://bswvg.de/wp-content/uploads/2024/02/BSW_Europawahlprogramm_2024.pdf [hämtat 15.5.2024].
- Fagerholm, Andreas (2017): "What is left for the radical left? A comparative examination of the policies of radical left parties in Western Europe before and after 1989", *Journal of Contemporary European Studies* 25(1), s. 16–40.
- Gerring, John (1999): "What makes a concept good? A criterial framework for understanding concept formation in the social sciences", *Polity* 31(3), s. 357–393.
- Gerring, John (2017): *Case study research: Principles and practices* (2:a utgåvan). Cambridge: Cambridge University Press.
- Herold, Maik & Otteni, Cyrill (2024): "A new left-conservative competitor in the German party system? The supporters of 'Bündnis Sahra Wagenknecht' (BSW) and their ideological positions", opublicerat manuscript.
- Hillen, Sven & Steiner, Nils D. (2020): "The consequences of supply gaps in two-dimensional policy spaces for voter turnout and political support: The case of economically left-wing and culturally right-wing citizens in Europe", *European Journal of Political Research* 59(2), s. 331–353.
- Hooghe, Liesbet, Marks, Gary & Wilson, Caroline J. (2002): "Does left/right structure party positions on European integration?", *Comparative Political Studies* 35(8), s. 965–989.

- Inglehart, Ronald (1977): *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1990): *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Keith, Daniel & Charalambous, Giorgos (2016): "On the (non) distinctiveness of Marxism-Leninism: The Portuguese and Greek communist parties compared", *Communist and Post-Communist Studies* 49(2), s. 147–61.
- Kriesi, Hanspeter, Grande, Edgar, Dolezal, Martin, Helbling, Marc, Höglinger, Dominic, Hutter, Swen & Wüest, Bruno (2012): *Political conflict in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kriesi, Hanspeter, Grande, Edgar, Lachat, Romain, Dolezal, Martin, Bornschier, Simon & Frey, Timothy (2008): *West European politics in the age of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laruelle, Marlène (2022): "Illiberalism: A conceptual introduction", *East European Politics* 38(2), s. 202–327.
- Lefkofridi, Zoe, Wagner, Markus & Willmann, Johanna E. (2014): "Left-authoritarians and policy representation in Western Europe: Electoral choice across ideological dimensions", *West European Politics* 37(1), s. 65–90.
- Manwaring, Rob & Holloway, Josh (2022): "A new wave of social democracy? Policy change across the social democratic party family, 1970s–2010s", *Government and Opposition* 57(1), s. 171–191.
- Marks, Gary, Hooghe, Liesbet, Nelson, Moira & Edwards, Erica (2006): "Party competition and European integration in the east and west: Different structure, same causality", *Comparative Political Studies* 39(2), s. 155–175.
- Martínez-Gallardo, Cecilia, de la Cerda, Nicolás, Hartlyn, Jonathan, Hooghe, Liesbet, Marks, Gary & Bakker, Ryan (2023): "Revisiting party system structuration in Latin America and Europe: Economic and sociocultural dimension", *Party Politics* 29(4), s. 780–792.
- Patton, David F. (2024): "The Ukraine War as a driver of intraparty conflict: Germany's Left Party and the AfD", *German Politics*, publicerad online före utskrift.

- Politbarometer. (2024): "Politbarometer vom 26. April 2024", ZDF. <https://www.zdf.de/politik/politbarometer/240426-politbarometer-video-100.html> [hämtat 15.5.2024].
- Rovny, Jan (2013): "Where do radical right parties stand? Position blurring in multidimensional competition", *European Political Science Review* 5(1), s. 1–26.
- Rovny, Jan & Polk, Jonathan (2020): "Still blurry? Economic salience, position and voting for radical right parties in Western Europe", *European Journal of Political Research* 59(4), s. 248–268.
- Sartori, Giovanni (1984): "Guidelines for concept analysis", *Social science concepts: A systematic analysis*, red. Giovanni Sartori. Beverly Hills, CA: SAGE Publications, s. 15–85.
- Stokes, Lauren (2024): "Sahra Wagenknecht divides the German left", *Dissent* 70(1), s. 69–45.
- van der Brug, Wouter & van Spanje, Joost (2009): "Immigration, Europe and the 'new' cultural dimension", *European Journal of Political Research* 48(3), s. 309–334.
- Wagenknecht, Sahra (2021): *Die Selbstgerechten: Mein Gegenprogramm – für Gemeinsinn und Zusammenhalt*. Frankfurt (am Main): Campus Verlag.
- Wagner, Sarah, Wurthmann, L. Constantin & Thomeczek, Jan Philipp (2023): "Bridging left and right? How Sahra Wagenknecht could change the German party landscape", *Politische Vierteljahresschrift* 54(3), s. 621–636.

■ Alla var vi humanister. Historien om en försvunnen kunskapskultur

Johan Östling, Anton Jansson och Ragni Svensson Stringberg (red.): *Humaniora i välfärdssamhället. Kunskapshistorier om efterkrigstiden*. Makadam, Göteborg 2023.

Tematiska akademiska böcker om humanioras situation i Sverige har sedan mer än två decennier tillbaka publicerats frekvent, ofta med ett kristema som kuliss, men har också inspirerat till en motoffensiv. Ett omslag i perspektiv skedde i början av 2020-talet med fokus på att visa på humanioras inflytande i samhället under efterkrigstiden, vilket väsentligt vidgade forskningsområdet. Föreliggande bok är en del av denna trend med att visa vad humaniora faktiskt har betytt under det svenska folkhemmets efterkrigsfas. Boken är en systerbok till monografin *Humanister i offentligheten* (2022), som också hade fokus på humanioras bredare betydelse. I boken *Humaniora i välfärdssamhället. Kunskapshistorier om efterkrigstiden* skriver arton författare femton kapitel med syftet att ge en helhetsbild av humanioras inflytande i Sverige. Det är inte folkbildningsförbund och socialdemokratisk kulturpolitik som granskas, utan i centrum är olika akademiska ämnen som teologi, kriminologi, språk, pedagogik, psykologi, militär forskning med fokus på centrala aktörers betydelse samt lärdomskulturen som den framträdde på dagstidningarnas kultursidor. En läsare idag

förvånas av hur starkt sammanlänkat tidningarnas kultursidor och akademisk kultur var. Akademiska avhandlingar recenserades frekvent. Några bredare exempel är granskningen av 1900-talets bildningssyftande kulturpolitik och hemspråksreformen 1977 som båda debatterades i en bredare offentlighet och sammanflätades med politisk aktivism. Författaren Ragni Svensson Stringberg visar hur konflikt och konsensus i den stundtals hetsiga debatten samverkade för att argumentera för inrättande av hemspråksundervisning. Den traditionella humanistiska språkforskningen aktualiserades i en förnyad skepnad med tidens nya samhällsvetenskaper som psykologingvistik, pedagogik och sociologi som pådrivande. Sålunda är det ett brett panorama som beskrivs, med de välfunna begreppen kunskapsaktörer och kunskapsarenor som förenande ramverk. Boken har också som avsikt att visa på fruktbarheten i det nya akademiska ämnet kunskapshistoria där Johan Östling är den dynamiska entreprenören och första professor i Sverige.

Lyckas redaktörerna i sin ambition? Svaret är ett starkt ja om bokens ramar accepteras. Bokens texter representerar verkligen ny forskning som presenterar humanioras betydelse under svensk efterkrigstid. Också de analytiska begreppen svarar väl mot innehållet. Kunskapsaktörerna som exempelvis pedagogerna Wilhelm Sjöstrand, Torsten Husen, filosofen Åke Petzäll och juristen Karl Olivecrona var med något undantag inte verksamma innanför humanioras akademiska fält. Men alla är de representanter för en i bred mening humanistisk kultur som under efterkrigstiden dominerade offentligheten.

Författarna vill i förordet avgränsa humaniora från humanism och definiera det senare som bildningsideal och människosyn. Det är en rimlig och välkänd avgränsning som urvalet tydligt illustrerar med goda exempel. Utmärkande för en person som Karl Olivecrona, som var mycket aktiv i diskussionen om en förnyad strafflagstiftning i Sverige från 1957 var att han satte människan i centrum, men utan idealism. Han betonade straffet som nödvändigt i allmänt preventionssyfte. Inte heller företrädde han humaniora, men han var en del i en gemensam bildningskultur som ännu förenade konservativa, liberaler och socialdemokrater. Han var också verksam som offentlig intellektuell och skrev i den borgerliga pressen. Samma engagemang hade antikvetaren Emin

Tengström som blev en av tidens första humanekologer, han släppte aldrig det humanistiska och historiska anslaget. Som Karl Haikola skriver i sitt kapitel, den ekologiska grundsynen som ser människan som en del av biosfären stämmer inte överens med humanioras syn på människan som autonom och fri. De kunskapsaktörer som lyfts fram är som sagt inte alltid akademiska humanister men de möts i ett offentligt engagemang. En viktig slutsats av boken är att den humanistiska bildningskulturen var betydligt mer omfattande än vad som fanns inom fakulteten, och större än de enskilda ämnena. Det centrala begreppet kunscapskirkulation visar sig vara fruktbart just för att synliggöra andra fält och arenor.

I ett utblickande och avslutande kapitel diskuterar Isak Hammar olika grenar av kunskapshistoria, där den svenska varianten med tonvikt på social- och kulturpolitiska perspektiv lämnat naturvetenskaperna utanför. En känd företrädare för *history of the humanities*, nämligen den nederländska lingvisten Rens Bod, förespråkar en integrerad historia bestående av humaniora och naturvetenskaperna. Särskilt förhållandet till vetenskapshistoria skiljer den svenska grenen från de tyska samt schweiziska företrädarna. Banden till vetenskapshistoria är svagare vilket sannolikt är ett gott val. Svenska historiker har ingen tradition av forskning inom området, idé- och lärdomshistoria är giganten inom fältet som också förnyats genom fruktbart umgänge med den internationellt dominerande sociologiska grenen *science studies*.

Humaniora var en självklar del av en homogen kultur under första delen av 1900-talet. Men vad hände sedan? Det hade varit givande om de kunniga historikerna använt sin kunskap till att belysa relevanta samhällsförändringar. Idag finns åtminstone fyra olika styrsystem vid ett universitet som humaniora har påtagliga svårigheter att hävda sig emot: den växande byråkratin, den ständigt närvarande ekonomistyrningen som sätter prislappar på det intellektuella livet, en IT-kultur som gång efter annan lanserar nya administrativa system, samt externa intressenter och finansörer som numera krävs för legitimitet i universitetens styrande organ. Vad denna bok klart visar är att humaniora är som starkast om dess företrädare initierar och vidmakthåller ett offentligt samtal om moraliska, politiska, ideologiska och estetiska värdefrågor. Kompetenser som problemformulering och kritiskt tänkande finns inom

många andra vetenskapsområden. En astronom kommer inte långt i sin karriär utan dessa dygder. De är inte humanioras exklusiva kompetens, men likväl är de nödvändiga kompetenser för att ett gott samhälle ska bestå. Och humanisterna har varit dessa dygders offentliga företrädare. Och det är dessa gemensamma dygder vi måste värna om.

Victoria Höög

■ Adliga sysslor på 1700-talet

Johanna Ilmakunnas: *Flitiga och sysslolösa. Essäer om 1700-talets Europa*. Appell förlag/Svenska litteratursällskapet i Finland, Stockholm/Helsingfors 2024.

Med fokus på 1700-talet behandlar Johanna Ilmakunnas i sin nyutkomna bok *Flitiga och sysslolösa*, främst den svenska och finländska elitens vardagsliv under det seklet. När vi talar om eliter utgör förutom makt också lyx och luxuös framtoning i vardagslivet det givna stora forskningsproblemet. Ilmakunnas gör intressanta sidoblickar till motsvarande eliter i Europa, främst den franska och framför allt till fästpunkter i det dåtida modets Mecka, Paris. Boken är en ingående skildring av ett speciellt samhällsskikt indelad enligt olika funktioner och göromål i vardagslivet. Källorna utgör den tidens brev och dagböcker, vilka utnyttjas på ett ingående sätt.

I boken poängteras hur människor i de högsta samhällsklasserna inte alltid bör anses som exceptionella utan som vanliga representanter för den livsmiljö ”där de räkat födas”. Det gör det möjligt att följa olika människors valmöjligheter, dagliga göromål och levnadsöden i den kosmopolitiska adels- och ståndspersonmiljön. Människorna kan ses som representativa för sin klass, men också som levande och kännande varelser, vilket verkar vara en röd tråd för hela verket.

I det första kapitlet, ”På landsbygden och i staden”, beskrivs vilka dagliga sysslor som ankom på män och kvinnor och uppväxande barn på exempelvis olika herrgårdar. I arbetet ingick mycket av övervakningen av andras, tjänstefolkets, arbete i ägarnas dagliga rytm men även viktiga egna sysslor. Kvinnorna instuderades i brevskrivning, läsning, räkning och olika typer av sömnad. Ilmakunnas har också kunnat påvisa att ynglingarna inte bara hade sin utbildning att ta sig an utan också hade sina handarbetssysslor, som till exempel svarvning. Ilmakunnas förmedlar en tydlig bild av ett skikt som inte var sysslöst annat än under det sällskapsliv som också var en hörnsten i denna kultur. Det sista kapitlet i boken ägnas just detta sällskapsliv. Det kan till och med hävdas att sällskapslivet utgjorde en form av arbete i det att det var oerhört viktigt

att på olika sätt höra till, vara med, och inte bli stående utanför. Med nyttjande av ett modernt uttryck skulle vi kunna påpeka att nätverkandet var en hörnsten i adels- och högreståndskulturen på 1700-talet. Denna syn framträder boken igenom. Den andra delen av kapitlet ägnas det von Fersenska palatset i mitten av Stockholm som ett mikrokosmos för en adelsfamiljs livsstil. Ett estetiskt intresse ingick också i adelslevnadsformen och här ger Ilmakunnas ingående uppgifter om anläggningen av en terassträdgård öppen åt sjösidan. En lika stor uppmärksamhet ägnas palatsets materiella inre, med värdefulla salar och möblemang, som var fonden för sällskapslivet.

I följande kapitel, "Tingens värld", kommer vi in på det materiella ur individens synvinkel. Det gäller shopping och konsumtion för individuella behov som inte alltid kunde tillfredsställas i hemlandet. 1700-talet visar sig vara en tid då modet spreds relativt snabbt. Ilmakunnas anger att "ordet 'shopping' uppstod i engelskan på 1760-talet och dess centrala betydelseinnehåll inte enbart är själva köpandet, utan även att titta på varor, bekanta sig med dem, känna tillfredsställelse samt fördriva tiden med att shoppa". Så blir rötterna till dagens shopping utredda medan själva behandlingen i kapitlet ägnas både kvinnors och mäns konsumtion, svenska adelsmäns- och kvinnors inriktning på att skaffa moderiktiga varor, främst olika klädespersedlar i Paris. Också den viktiga betydelsen av kommissioner, det vill säga att man genom sina bekanta kan få speciella varor inköpta på sådana ställen där man själv inte finner sig, blir utförligt redovisad. I detta kapitel i synnerhet ser man de handlande individerna som människor som på många sätt påminner om dagens konsumenter.

Men liksom i det första kapitlet framgår en annan sida av det materiella, nämligen det att man inom 1700-talets högreståndsskikt också i hög grad tillverkade sina föremål och i synnerhet kläder själv. Här visar Ilmakunnas på hur de unga flickorna, som tidigt hade övat sig i sömnad, under hela livet strävade efter att få tid för sitt syende. Det var också fråga om en balans mellan nyttig sömnad och dekorativ sömnadskonst, som båda uppskattades. Dessutom visar Ilmakunnas på hur handarbetet var intimt förknippat med olika faser i kvinnolivet, där märkdukar och brudtäckan bara är de med mest symboliskt värde. I arbetet med textilierna väcktes

olika sinnen; känslan och det estetiska ögat tränades och gav tillfredsställelse.

Det sista kapitlet, "I sällskapslivet", har två teman: dels måltidsordningen, dels familjerelationer. Behandlingen av eliternas mat- och måltidsvanor tar fasta på sociala och kulturella aspekter. Eftersom eliterna var heterogena – det fanns både oerhört förmögna och till och med mindre bemedlade adliga på landsbygden – skilde sig matvanorna mycket. Däremot var måltidsordningen tämligen enhetlig trots att benämningarna på måltiderna och tidpunkterna varierade kraftigt. Oftast bestod förmiddagens måltidsordning nämligen av morgonmål och frukost elva-tolvtiden, ibland kallad middag, medan eftermiddagens bestod av middag och aftonvard eller supé. 1700-talet var också det århundrade då teet och kaffet slog igenom med alla deras tillbehör och sätt att inta dryckerna, vilket beskrivs i boken. Två andra omständigheter tas upp, nämligen dels att man i brev och dagböcker sällan beskriver vad man åt utan fokuserar på med vem man intog måltiderna. För det andra var det utgående från de råvaror som fanns och som man kunde skaffa sig, som måltiderna byggdes upp. Köksträdgårdar, bärplockning, jakt och fiske är en annan social sida av mathushållningen. Hela mathushållningen ankom på tjänstefolket, kockar och kokerskor och deras medhjälpare i köket, allt under husfruns övervakning. Sedan när maten dukades upp var det olika kutymer som rädde, från relativt enkel dukning till storslagna banketter.

Tills sist avhandlas de agerande personerna, familjerna och deras sammansättning. Här tas upp att inte bara kärnfamiljen var viktig utan också många generationsöverskridande relationer och syskonrelationer. Ett annat tema är förhållandet till barn, då tjänstefolk stod för en del av barnomsorgen. Också relationerna mellan föräldrar och halvvuxna och vuxna barn tas upp och då står det klart att de unga tämligen länge var beroende av sina föräldrar också ekonomiskt. Ståndssamhället var ju patriarkaliskt och fadern hade att hålla uppsikt över de stora familjerna som bildade en egen hierarki. Men Ilmakunnas poängterar också att 1700-talet var det århundrade då också moderns roll blev allt viktigare. Författarinnan till boken visar också att trots relativt rigida föreställningar om hur livet borde levas, hade individerna ändå en relativt stor valfrihet, till exempel vid val av make och maka. Brev och dagböcker blir

ovärderliga källor när man tar sig an uppgiften att noga överväga vad de faktiskt säger. Denna övervägning och tolkning anser jag att Ilmakunnas har lyckats väl med trots vissa upprepningar i texten. I uppgiften att skildra elitens liv, som uppbyggt av levande män och kvinnor, ingår inte att ställa sig kritiskt till ett liv i lyx. Tvärtom blir den lyx som också skildras förstälig om den ses ur det medverkandes synpunkt. En nutidsrelevans får boken därigenom att en syn på hur lyxen spritt sig till vida samhällslager kan kopplas till mänskliga svagheter, som indirekt också kommer fram i texten.

Anna-Maria Åström

■ Röster som sällan hörs – berättelser från en segregerad stad

Ove Sernhede, Nils Hammarén, Johannes Lunneblad, Sara Uhnöo (red.): *Mellan resignation och framtidstro*. Natur & Kultur, Stockholm 2024.

Hur ofta läser du om elever från så kallade särskilt utsatta områden som varje dag kämpar i skolan och gör sitt yttersta för att klara betygen? Hur ofta läser du om föräldrar, företrädesvis mammor, från särskilt utsatta områden som varje dag kämpar för att deras barn ska få en bra framtid? Hur ofta läser du om de hundratala aktörer från särskilt utsatta områden som i lokalt förankrade verksamheter kämpar för att skapa framtidstro för barn och unga?

I boken *Mellan resignation och framtidstro* får vi höra röster som sällan hörs, vare sig i det politiska samtalet eller i det etablerade mediebruset. Den är skriven av nio samhällsforskare från olika discipliner och är resultatet av ett forskningsprogram med samma namn som boken. Det övergripande syftet med boken är att ge en motberättelse mot de stereotypa och stigmatiska bilder av unga i förorter som de senaste decennierna normaliserats så mycket att vi knappt tänker på det längre. Det tas liksom för givet att det bara är en massa problem och dåligheter i de områden som av majoritetssamhället etiketterats som utsatta. Därmed inte sagt att författarna blundar för de problem och utmaningar som finns i dessa områden men en av bokens förtjänster är att läsaren ganska snabbt förstår att vi har att göra med samhällsproblem och inte förortsproblem.

I bokens brännpunkt står staden Göteborg och det sätter extra ljus på den klassiska urbansociologiska frågan: För vem är staden? Sveriges näst största stad har de senaste decennierna satsat hårdare än någon annan svensk stad på att marknadsföra sig som en evenemangstad. Eller för att tala med bokens författare "från en fordistisk industristad till en entreprenörsdriven och gentrifierad, postindustriell stad". Det är som att delar av Göteborg har blivit en slags vara att sälja in på en marknad. Även om Göteborgs

kommuns policydokument talar om en ”socialt hållbar stad – öppen mot världen” blir det i boken *Mellan resignation och framtidstro* tydligt att vi har att göra med en segregerad stad där vissa områden inte ingår i denna öppenhet.

Boken har en etnografisk ansats och bygger framför allt på intervjuer, observationer och analys av olika dokument. Utöver inledning och avslutande reflektioner är den indelad i tre delar som berör skolan i särskilt utsatta områden utifrån olika perspektiv. Den första delen handlar om skolan och ungas lärande. Där får vi bland annat veta mer om elevernas självförståelse, syn på utbildning och framtidsplaner. Eleverna som intervjuades studerade på skolor i vilka en stor andel av dem inte blev behöriga till gymnasieskolan. En intressant bild som framkommer är hur många av pojkarna tar skolan på allvar. De vet att en avklarad skolgång med godkända betyg underlättar avsevärt när det gäller vägen ut i vuxenlivet. I denna del av boken blir det också tydligt hur pojkarnas berättelser om skolan står i kontrast till gängse bilder av dem som utbildningsmässigt oförmögna och obildade. Det blir också tydligt hur de är medvetna om dessa gängse bilder och att de behöver kämpa extra för att lyckas. De vet att de inte har samma förutsättningar jämfört med elever från andra områden.

Bokens andra del handlar om de lokala verksamheter som är sprungna ur en kompensatorisk logik. Det betyder att delar av de aktiviteter som äger rum utanför skolan ska kompensera den formella skolgång som inte förmår ge eleverna en likvärdig utbildning i spåren av en växande skolsegregation och tilltagande betygsskillnader. I denna del blir det tydligt hur civilsamhälleliga krafter på senare tid trätt fram när det offentliga dragit sig tillbaka. Författarna belyser hur ett informellt lärande bäddas in i de olika verksamheterna, framför allt för att stärka ungas självkänsla och för att ge framtidsutsikter för såväl deltagarna som för området. Verksamheterna som studeras heter *Safe Space*, *Life i Orten*, *Föreningen Allians*, boxningsklubben *Knock Out* och ortenpoddarna (bland annat *Stora namn* och *Tredje rummet*) är alla uttryck för ett aktivt civilsamhälle och föreningsliv som erbjuder sammanhang och gemenskap för barn, unga och vuxna i de studerade områdena. Men också att de är platser för ett lärande som gör dessa verksamheter till viktiga arenor för informella läroprocesser som orienterar

sig dels mot andra mål än det som sker i skolan, dels fungerar som viktigt komplement till skolan. Samtidigt framkommer svårigheter i att täcka de löpande kostnaderna och att få tillgång till en fungerande lokal till en rimlig kostnad vilket bidragit till att de ansvariga för verksamheterna känner att de inte tas på allvar av Göteborgs kommun. Eller som en av de ansvariga för en av verksamheterna uttryckte det: "Det finns misstro hela tiden, att vi inte är kapabla att klara att driva en förening. Att vi inte kan påverka samhället på ett positivt sätt".

Bokens tredje del skiljer sig från de två föregående på så sätt att den riktar fokus på sociala insatser från centralt förvaltningshåll, det vill säga från Göteborgs kommun. En central aktör i denna del är fastighetskoncernen *AB Framtiden* som är Göteborgs allmännyttiga bostadsföretag. *AB Framtiden* har av kommunpolitikerna fått i uppdrag att lyfta de särskilt utsatta bostadsområdena i staden och i det arbetet spelar de lokala skolorna en central roll. Som recensent vill jag inte avslöja för mycket men i denna del och i de avslutande reflektionerna sätts saker och ting på sin spets. Författarna hymlar inte med att Göteborgs kommuns visioner om en jämlik stad, eller "socialt hållbar stad – öppen mot världen", står i bjärt kontrast till den verklighet och de livsvillkor som råder i de områden som står i fokus för deras forskningsstudie. Bara det att de hänvisar till ett från kommunen uttalat mål om att Göteborg år 2025 inte ska ha några utsatta områden får en mer att tänka på Killinggänetets karaktär Percy Nilegård än till verklighetsförankrade och genomtänkta policydokument. Även om bokens ambition är att ge röst åt dem som sällan hörs hade det varit intressant att få lite mer röster från centralt håll. Hur tänker de i Göteborgs kommunhus? Man blir nyfiken.

Bokens kanske allra största förtjänst är att den handlar om så mycket mer än om skolan och det formella och informella lärandet i några av Göteborgs särskilt utsatta bostadsområden. Även om det finns ett explicit platsperspektiv visar författarna att deras skolstudie ska ses i ljuset av de senaste decenniernas samhällsomvandlingar där en ekonomisk styrning av samhället undan för undan kommit att ersätta en samhällelig. I detta uppstår en paradox, eller för att tala med författarna: "Det har aldrig tidigare talats så mycket om jämlikhet samtidigt som ojämlikheten, i modern tid,

aldrig varit större än vad den är idag”. Vill du lyfta blicken och se segregationsproblematiken och dess utmaningar för vad det är – ett samhällsproblem och inte ett isolerat förortsproblem – då ska du läsa denna bok.

Jonas Lindström

Medverkande

Anna Biström, FD, forskardoktor i nordisk litteratur vid
Helsingfors universitet (anna.bistrom@helsinki.fi)

Andreas Fagerholm, PD, docent i statskunskap vid Åbo Akademi
(andreas.fagerholm@abo.fi)

Victoria Höög, FD, docent i idé-och lärdomshistoria vid Lunds
universitet (victoria.hoog@kultur.lu.se)

Tage Kurtén, professor emeritus i systematisk teologi, föreläs-
desvis teologisk etik med religionsfilosofi vid Åbo Akademi
(tage.kurten@abo.fi)

Jonas Lindström, FD i sociologi och lektor i socialt arbete vid
Södertörns högskola (jonas.lindstrom@sh.se)

Anna-Maria Åström, professor emerita i nordisk etnologi vid Åbo
Akademi (anna-maria.astrom@abo.fi)